

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Rebecca Kristelli Sitska

**PROKURATUURI VÕIMALUSED JA VÄLJAKUTSED NARKOSÕLTLASTE
SUHTES OPORTUNITEEDI RAKENDAMISEL JA VABATAHTLIKULE
REHABILITATSIOONITEENUSELE SUUNAMISEL**

Magistritöö

Juhendaja:
dr. iur. Anna Markina

Tallinn
2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. SÕLTLASTEGA SEOTUD KURITEGEVUS JA MITTEKARISTUSLIKUD LAHENDUSED.....	10
1.1. Sõltuvushäired ja kuritegelik käitumine	10
1.2. Karistusõiguslik vs mittekaristuslik lähenemine	14
2. OPORTUNITEEDI KOHALDAMINE SÕLTUVUSPROBLEEMIDEGA ISIKUTE SUHTES EESTIS JA SELLEGA SEONDUVAD PROBLEEMID.....	18
2.1. Oportuniteedipõhimõtte õiguslik raamistik ja eesmärk sõltuvusprobleemidega isikute suhtes.....	18
2.2. Uurimuse metoodiline alus ja intervjuude valim	19
2.3. Oportuniteedi kohaldamise ulatus ja piirkondlikud erinevused praktikas.....	20
2.4. Otsustusprotsess: kuriteo olemus, isiku taust ja motivatsioon.....	22
2.5. Sõltuvuse tuvastamine ja tõendamise probleemid	25
2.6. Kohustuste täitmise kontroll, menetluste uuendamine ja vahekokkuvõtted	27
2.7. Vahekokkuvõte.....	29
3. REHABILITATSIOONITEENUSED OPORTUNITEEDIPÕHIMÕTTE RAKENDAMISE KONTEKSTIS.....	31
3.1. Rehabilitatsiooniteenuste süsteem kui oportunisteepõhimõtte sisuline eeltingimus...31	
3.2. SÜTIK programm kui rehabilitatsioonisüsteemi keskne suunamismehhanism	33
3.3. Rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus ja selle kaudne mõju oportunisteepõhimõtte rakendamisele	35
3.4. Rehabilitatsiooniteenuste süsteemsed kitsaskohad ja nende mõju oportunisteepõhimõtte rakendamisele	36
3.5. Vahekokkuvõte.....	37
4. ALTERNATIIVSED MEETMED NARKOSÕLTLASTELE RAHVUSVAHELISE PRAKTIKA NÄITEL JA SOOVITUSLIKUD MUUDATUSED EESTI PRAKTIKAS	38
4.1. Rehabilitatsioonikeskne lähenemine kriminaalpoliitikas ja selle tähendus Eesti kontekstis	38

4.2. Narkokohtud ja probleemilahendusele suunatud kohtud kui alternatiivne menetlusmudel	39
4.3. Juhtumipõhine lähenemine ja juhtumikorraldus kui Eesti jaoks realistlikum lahendus	43
4.4. Tasuta ja kiire esmase hindamise tagamine	44
4.5. Karistusõiguslikud muudatused ja nende mõju oportuuniteedipõhimõttele	44
4.6. Järeldused ja ettepanekud Eesti süsteemi arendamiseks	46
KOKKUVÕTE	49
ABSTRACT	54
KASUTATUD MATERJALID	58
Kasutatud kirjandus	58
Kasutatud normatiivaktid ja õigusdokumendid	63
Muud allikad	63

SISSEJUHATUS

Psühhoaktiivsete ainete mittemeditsiinilisel eesmärgil tarvitamine kujutab endast märkimisväärselt ohtu nii inimeste tervisele kui ka ühiskonna toimimisele laiemalt. Seetõttu on nende ainete tootmine, levitamine ja kasutamine rahvusvahelisel tasandil õiguslikult piiratud. Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete käitlemist reguleerivad ÜRO vastavad konventsioonid, mille eesmärk on vähendada uimastite negatiivset mõju ning piirata nende levikut. Sellest hoolimata on uimastite tarvitamine jätkuvalt laialt levinud probleem. Maailma Terviseorganisatsiooni ja ÜRO uimastite ja kuritegevuse büroo andmetel on märkimisväärne osa elanikkonnast vähemalt korra elus uimastitega kokku puutunud ning miljonitel inimestel on välja kujunenud sõltuvushäire. Uimastitarvitamine on seotud mitmete tõsiste tervisekahjudega, sealhulgas suurenenud suremusega ning nakkushaiguste, nagu HIV ja C-hepatiidi levikuga, eriti süstivate narkomaanide seas.¹ Lisaks on rahvusvahelised raportid toonud esile, et uimastitega seotud õigusrikkumised moodustavad märkimisväärselt osa kriminaalmenetlustest ning suur osa neist on seotud just tarvitamise või omamisega, mitte raskema organiseeritud kuritegevusega, mis rõhutab vajadust diferentseeritud ja proportsionaalsete reageerimisviiside järele.²

Sõltuvushäired ei ole pelgalt terviseprobleem, vaid neil on ka oluline seos kuritegevusega. Sõltuvus toimib ühe olulise kriminogeense riskitegurina, suurendades oluliselt õigusrikkumiste toimepanemise ja kordumise tõenäosust.³ Sõltuvusprobleemidega isikute kuritegevus on sageli korduv ning seotud erinevate süüteo liikidega, mis viitab sügavamatele sotsiaalsetele ja individuaalsetele probleemidele. Eesti kontekstis iseloomustab seda sihtrühma kõrge retsidiivsuse määr. Umbes 79% vanglast vabanenud uimastitarvitajate suhtes alustatakse kahe aasta jooksul uuesti kriminaalmenetlust, samas kui mittetarvitajate puhul on see näitaja oluliselt madalam. Samuti pannakse märkimisväärne osa varavastastest süütegudest toime

¹ World Health Organization; United Nations Office on Drugs and Crime. International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing. Geneva, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/82b4508a-c1ad-4561-9a4c-de29e43a70f9/content> (20.02.2026)

² United Nations Office on Drugs and Crime. Alternative measures to conviction or punishment in drug-related cases: Policy note. *Sine loco*, 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.unodc.org/documents/dlssb/Drugpolicynotes/UNODC_policy_note_alternative_measures_to_conviction_or_punishment_in_drug-related_cases_2025_1_1.pdf (20.02.2026)

³ Pérez, E., Ruiz, S. Substance abuse as a risk factor for criminal behavior: a systematic review. *Acción Psicológica*. Hispaania, 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: https://scielo.isciii.es/pdf/acp/v14n2/en_1578-908X-acp-14-02-33.pdf (02.04.2026)

sõltuvusprobleemidega isikute poolt, kelle peamiseks motiiviks on aine hankimiseks vajalike vahendite leidmine.⁴ Samal ajal on teaduskirjanduses rõhutatud, et sõltuvuskäitumine ei allu täielikult ratsionaalsele kaalutlusele, mistõttu klassikaline heidutuspõhine karistusmodel ei pruugi anda soovitud tulemusi ning võib teatud juhtudel isegi soodustada edasist kuritegelikku käitumist.⁵

Eesti ühiskonnas on uimastitarvitamine jätkuvalt oluline probleem. Tervise Arengu Instituudi andmetel on vähemalt korra elus narkootilisi aineid tarvitanud 31% Eesti 16–64-aastastest elanikest (TUKU, 2024). Samas on sõltuvusravile jõudnud isikute arv märgatavalt väiksem, mis viitab olulisele lõhele vajaduse ja tegeliku teenuste kasutamise vahel. Näiteks 2024. aastal registreeriti Eestis vaid mõnisada narkomaaniaravi juhtumit, millest suur osa puudutas varasemalt ravi saanud isikuid, mitte uusi abivajajaid.⁶ See näitab, et märkimisväärne osa sõltuvusprobleemidega isikutest ei jõua ravisüsteemi või ei püsi seal piisavalt kaua, et saavutada püsivaid muutusi, mis omakorda suurendab nende riski saada uuesti õigusrikkumistega seotuks. Lisaks on Eesti rehabilitatsioonisüsteemi käsitlevates analüüsides viidatud teenuste killustatusele, ebapiisavale koordineeritusele ning selgelt määratletud eesmärkide puudumisele, mis võib vähendada sekkumiste tõhusust ja takistada isikute järjepidevat toetamist.⁷

Sellises olukorras omandab kriminaalmenetluse raames rakendatav rehabilitatsioon erilise tähenduse. Kui sõltuvusprobleemidega isik ei pöördu ravile vabatahtlikult või katkestab selle, võib õigussüsteem olla ainus kontaktpunkt, mille kaudu on võimalik isikut suunata abi saama. Traditsiooniline karistusõiguslik reageerimine, eelkõige vangistus, ei pruugi aga olla piisav sõltuvusest tulenevate probleemide lahendamiseks.⁸ Vangistus võib küll ajutiselt takistada uute

⁴ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Seletuskiri. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.03.2026)

⁵ Sung, H-E. Differential Impact of Deterrence vs. Rehabilitation as Drug Interventions on Recidivism After 36 Months. Journal of Offender Rehabilitation. USA, 2003. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/233451307_Differential_Impact_of_Deterrence_vs_Rehabilitation_as_Drug_Interventions_on_Recidivism_After_36_Months (13.03.2026)

⁶ Tervise Arengu Instituut. Narkootikumide tarvitamise olukord Eestis 2024: Kokkuvõte. Tallinn, 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://tai.ee/sites/default/files/2025-07/uimastitarvitamise_olukord_2024.pdf (20.03.2026)

⁷ Eesti Haigekassa. Kliinilise auditi „Taastusravi- ja rehabilitatsioonisüsteemi korraldus“ aruanne. Eesti, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://tervisekassa.ee/partnerile/tervishoiuteenuste-kvaliteet/kliinilised-auditid#tab-auditid-2020-2021> (18.03.2026)

⁸ World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. *Sine loco*, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/unodc-who-alternatives-to-conviction-or-punishment-2018.pdf?sfvrsn=430fc82d_2&download=true (20.02.2026)

kuritegude toimepanemist, kuid ei kõrvalda nende algpõhjuseid ning võib hoopis raskendada isiku hilisemat taasühiskonnastamist. Samuti on leitud, et vangistusel võivad olla negatiivsed kõrvalmõjud, sealhulgas suurenenud risk tagasilanguseks pärast vabanemist ning raskused töö- ja elukoha leidmisel, mis omakorda suurendavad korduvkuritegevuse tõenäosust.⁹

Seetõttu on kaasaegses kriminaalpoliitikas üha enam rõhutatud mittekaristuslike ja rehabilitatsioonikesksete meetmete olulisust. Alternatiivsed lahendused nagu kogukondlikud karistused ehk alternatiivkaristused¹⁰ ja rehabilitatsiooniprogrammid, võimaldavad reageerida kuritegevusele paindlikumalt ning tegeleda süüteo toimepanemise aluseks olevate põhjustega.¹¹ Rahvusvahelised uuringud toovad välja, et kognitiiv-käitumuslikel põhimõtetel põhinevad sekkumised võivad vähendada korduvkuritegevust ligikaudu 20–30% võrra võrreldes kontrollgruppidega¹², kuid nende edukus sõltub tihedast koostööst õiguskaitse-, tervishoiu- ja sotsiaalsüsteemi vahel. Lisaks on rahvusvahelisel tasandil rõhutatud, et ravi ja rehabilitatsiooni rakendamine karistuse alternatiivina aitab samaaegselt vähendada kuritegevust, parandada rahvatervist ning leevendada õigussüsteemi koormust.¹³

Euroopa tasandil on rõhutatud, et alternatiivsed meetmed, nagu ravi ja rehabilitatsioon, on olulised nii kahjude vähendamisel kui ka õigussüsteemi efektiivsuse suurendamisel.¹⁴ Eesti õiguses on üheks selliseks mittekaristuslikuks meetmeks oportuuniteedipõhimõte, mille raames on võimalik teatud juhtudel kriminaalmenetlus lõpetada ning suunata isik rehabilitatsiooniteenusele. Kriminaalmenetluse seadustiku¹⁵ § 203 lg 1¹ võimaldab

⁹ United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook of basic principles and promising practices on Alternatives to Imprisonment: Criminal Justice Handbook Series. New York, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_of_Basic_Principles_and_Promising_Practices_on_Alternatives_to_Imprisonment.pdf (20.02.2026)

¹⁰ Justiits- ja Digiministeerium. Alternatiivkaristused. Tallinn, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justdigi.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/alternatiivkaristused> (16.02.2026)

¹¹ World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. *Sine loco*, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/unodc-who-alternatives-to-conviction-or-punishment-2018.pdf?sfvrsn=430fc82d_2&download=true (20.02.2026)

¹² Lipsey, M.W., Landenberger, N.A., Wilson, S.J. Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders. Campbell Systematic Reviews. *Sine loco*, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.4073/csr.2007.6> (05.03.2026)

¹³ World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. *Sine loco*, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/unodc-who-alternatives-to-conviction-or-punishment-2018.pdf?sfvrsn=430fc82d_2&download=true (20.02.2026)

¹⁴ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Alternatives to punishment for drug-using offenders. Lissabon, 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.euda.europa.eu/publications/emcdda-papers/alternatives-to-punishment_en (31.03.2026)

¹⁵ Kriminaalmenetluse seadustik - RT I 2003, 27, 166...RT I, 22.12.2025, 3.

prokuratuuril taotleda kriminaalmenetluse lõpetamist tingimusel, et sõltuvusprobleemiga isik suunatakse ravile või tema häire hoitakse muul viisil kontrolli all. Selle regulatsiooni eesmärk on nihutada rõhuasetus pelgalt karistamiselt sõltuvuse kui kriminogeense riskiteguri sihipärasele käsitlemisele ning seeläbi ennetada edasist kuritegevust.

Kuigi seadusandja on loonud võimaluse suunata sõltuvusprobleemidega isikuid varajases menetlusfaasis rehabilitatsioonile, ei ole selge, mil määral see võimalus praktikas realiseerub. Otsus oportuuniteedi kohaldamiseks sõltub mitmetest teguritest, sealhulgas prokuröri hinnangust isiku motivatsioonile, kuriteo iseloomule, varasemale käitumisele ning olemasolevate rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavusele. Samal ajal võib rehabilitatsiooniteenuste killustatus ja piiratud kättesaadavus mõjutada oportuuniteedi kohaldamise tegelikku rakendatavust.

Käesoleva töö uurimisprobleem tuleneb asjaolust, et kuigi oportuuniteedipõhimõtte pakub teoreetilist võimalust suunata sõltuvusprobleemiga isikuid rehabilitatsioonile, ei ole piisavalt selge, milliseid kaalutlusi prokurörid praktikas teevad, millised on peamised takistused selle meetme rakendamisel ning kas olemasolev rehabilitatsioonisüsteem toetab selle meetme sisulist eesmärki.

Töö eesmärgiks on selgitada prokuratuuri praktikat ja otsustusloogikat oportuuniteedi kohaldamisel sõltuvusprobleemidega isikute suhtes ning tuvastada peamised rakendamisprobleemid. Lisaks analüüsitakse oportuuniteedipõhimõtte õiguslikku regulatsiooni ning hinnatakse, milliseid võimalusi see annab sõltuvusprobleemidega isikute suunamiseks rehabilitatsiooniteenustele. Samuti käsitletakse rehabilitatsiooniteenuste rolli oportuuniteedi rakendamisel ning tehakse rahvusvahelise praktika põhjal ettepanekuid Eesti süsteemi arendamiseks.

Töö keskne uurimisküsimus on, kuidas rakendavad prokurörid Eestis oportuuniteedipõhimõtet sõltuvusprobleemidega isikute suhtes ning millised tegurid mõjutavad selle kohaldamist praktikas. Sellele vastamiseks analüüsitakse, millised on Eesti õiguses ette nähtud võimalused oportuuniteedi kohaldamiseks, milliseid kaalutlusi prokurörid otsuse tegemisel arvesse võtavad ning millised probleemid ja takistused praktikas esinevad.

Metodoloogiliselt on tegemist kombineeritud kvalitatiivse uurimusega. Töös kasutatakse dogmaatilist õigusanalüüsi kehtiva regulatsiooni tõlgendamiseks ja süstematiseerimiseks ning kvalitatiivseid meetodeid empiiriliste andmete analüüsimiseks. Empiiriline materjal kogutakse poolstruktureeritud intervjuude kaudu prokuröridega, mille eesmärk on saada ülevaade oportuuniteedi kohaldamise praktikast, otsustusloogikast ja esinevatest probleemidest. Lisaks analüüsitakse prokuratuuri poolt kohtule esitatavaid kriminaalmenetluse lõpetamise taotlusi, et tuvastada nende põhjendused ning hinnata, kui sageli on menetlusi hiljem uuendatud kohustuste täitmata jätmise tõttu.

Töö koosneb neljast peatükist, mis loogiliselt arenevad üldisemast käsitlusest konkreetsema analüüsi ja järeldusteni.

Esimeses peatükis käsitletakse sõltuvushäirete ja kuritegevuse omavahelisi seoseid ning mittekarakteristlike lahenduste rolli nende probleemide käsitlemisel. Peatüki eesmärk on luua töö teoreetiline ja kriminoloogiline alus, selgitades, kuidas sõltuvushäire võib toimida kriminogeense riskitegurina ning milline on selle seos korduvkuritegevusega. Samuti käsitletakse karistusõigusliku ja rehabilitatsioonikeskse lähenemise erinevusi ning alternatiivseid meetmeid rahvusvahelises praktikas.

Teises peatükis analüüsitakse oportuuniteedipõhimõtte õiguslikku regulatsiooni ning selle kohaldamist sõltuvusprobleemidega isikute suhtes Eestis. Peatükis käsitletakse oportuuniteedipõhimõtte sisu, eesmärke ja õiguslikke eeldusi ning analüüsitakse prokuratuuri otsustuspraktikat, tuginedes empiirilisele materjalile. Eraldi tähelepanu pööratakse teguritele, mis mõjutavad oportuuniteedi kohaldamist, ning probleemidele ja piirangutele, mis praktikas esinevad.

Kolmandas peatükis käsitletakse rehabilitatsiooniteenuseid oportuuniteedipõhimõtte rakendamise kontekstis. Peatüki eesmärk on analüüsida, millist rolli mängivad olemasolevad sõltuvusravi- ja rehabilitatsiooniteenused kriminaalmenetluse alternatiivsete lahenduste toimimisel. Selleks hinnatakse teenuste kättesaadavust, korraldust ja võimalikke kitsaskohti ning analüüsitakse, kuidas need mõjutavad prokuratuuri otsuseid oportuuniteedi kohaldamisel.

Neljandas peatükis käsitletakse rahvusvahelisi praktikaid sõltuvusprobleemidega õigusrikkujate käsitlemisel ning analüüsitakse erinevaid rehabilitatsioonikeskseid lahendusi,

nagu näiteks narkokohtud ja muud alternatiivsed menetlusmudelid. Peatüki lõpus sõnastatakse töö järeldused ning tehakse ettepanekud oportuuniteedipõhimõtte kohaldamise arendamiseks Eestis.

1. SÕLTLASTEGA SEOTUD KURITEGEVUS JA MITTEKARISTUSLIKUD LAHENDUSED

1.1. Sõltuvushäired ja kuritegelik käitumine

Rahvusvahelise haiguste kvalifikatsiooni (RHK-11)¹⁶ kohaselt käsitletakse uimastitega seotud häireid mitmetasandiliselt. Probleemne tarvitamine võib avalduda juba enne klassikalise sõltuvuse väljakujunemist. Seda näiteks olukorras, kus aine tarvitamine on toonud kaasa tõsisemaid tervisekahjustusi või sotsiaalseid tagajärgi, nagu mõjutanud isiku heaolu, käitumist, suhteid, halvendanud elukvaliteeti, põhjustanud vaesust, kodutust või takistanud hariduse omandamist. Sõltuvuse puhul on keskseks tunnuseks see, et inimene kaotab järk-järgult kontrolli sõltuvust tekitava aine tarvitamise üle. See tähendab, et aine tarvitamine muutub domineerivaks, varjutades muud kohustused ja rollid ning inimese organism kohaneb aine toimega. Kohanemine võib väljenduda vajaduses suurendada koguseid sama toime saavutamiseks või ebameeldivate sümptomite tekkimises tarvitamise katkestamisel. Iseloomulik on ka püsiv ja kergesti tekkiv tarvitamistung ning mitme aine paralleelne probleemne kasutamine.¹⁷ Rahvusvahelises käsitluses rõhutatakse seejuures, et sõltuvushäire on kroonilise kuluga tervises seisund, mis nõuab pikaajalist ja sageli mitmetasandilist sekkumist, mitte üksnes lühiajalist ravi või karistuslikku reageerimist.¹⁸

Sõltuvushäire kujunemine on kompleksne ning hõlmab mitmetasandilist vastastikust mõju.¹⁹ Sõltuvus on mitmeastmeline seisund, mis eeldab kokkupuudet sõltuvust tekitava ainega. Sõltuvust tekitavate ainete loetelu on väga lai. Nendeks võivad olla toit, jook (näiteks Coca Cola või kohv), videomängud, hasartmängud, ravimid ja muidugi narkootilised ja

¹⁶ Tervise Arengu Instituut. RHK ehk rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon. Tallinn, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.tai.ee/et/instituudist/meditsiini terminoloogia-kompetentsikeskus/who-klassifikaatorid-rfk-ja-rhk/rhk-ehk> (30.03.2026)

¹⁷ World Health Organization; United Nations Office on Drugs and Crime. International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing. Geneva, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/82b4508a-c1ad-4561-9a4c-de29e43a70f9/content> (20.02.2026)

¹⁸ World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. *Sine loco*, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/unodc-who-alternatives-to-conviction-or-punishment-2018.pdf?sfvrsn=430fc82d_2&download=true (20.02.2026)

¹⁹ World Health Organization; United Nations Office on Drugs and Crime. International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing. Geneva, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/82b4508a-c1ad-4561-9a4c-de29e43a70f9/content> (20.02.2026)

psühhotroopsed ained. Sõltuvus aga ei teki automaatselt esimesest kokkupuutest sõltuvust tekitava ainega, vaid seda mõjutavad mitmed sisemised tegurid, nagu sugu, vanus, bioloogilised eelsoodumused (genotüüp), varasemad sõltuvushäired või (vaimu)haigused, aga ka välised tegurid, nagu sõltuvusainete kättesaadavus, eakaaslaste ja perekonna mõju, lapsepõlvetraumad, sotsiaalmajanduslik staatus.²⁰ Nende mõjurite koostoides võib aine kasutamine kujuneda püsivaks käitumismustriks, mida on keeruline ilma sihipärase sekkumiseta muuta. Seetõttu käsitletakse sõltuvushäireid tänapäeval mitmetegurilise tervise seisundina, mille kujunemine ja kulg sõltuvad bioloogiliste, psühholoogiliste ja sotsiaalsete tegurite koostoidest.²¹

Samuti omab sõltuvuse tekkimisel tähtsust sõltuvust tekitav aine ise, selle omadused ja manustamisviis. Erinevate tegurite tähtsus aja jooksul muutub. Kui alguses on kõige tähtsam roll perekonnal ja eakaaslaste mõjul, siis raskemakujulise sõltuvuse tekkimise puhul mängivad enim rolli geneetika ja psüühiline seisund.²² Lisaks eeltoodule tuleb arvestada, et sõltuvushäire on pikaajalise kuluga ning ajas muutuv seisund, mida iseloomustab kalduvus korduda ning millega kaasnevad muutused inimese käitumises ja toimetulekus.²³ Sõltuvus ei teki ühe hetkega. Selle kujunemine on protsess, mida mõjutavad samaaegselt mitmed bioloogilised, psühholoogilised ja sotsiaalsed tegurid. Sellest tulenevalt areneb sõltuvus järk-järgult ning varajane märkamine ja sekkumine on üldjuhul tõhusam kui juba väljakujunenud sõltuvuse hilisem ravi.²⁴ Seetõttu on kriminaalpoliitilises kontekstis oluline tuvastada probleemse tarvitamisega isikud võimalikult varases staadiumis ning aidata neil jõuda vajaliku abini (näiteks tugigrupp, teraapia, nõustaja vms) enne, kui kujuneb välja püsiv kuritegelik käitumismuster.

²⁰ Ducci, F., Goldman, D. The Genetic Basis of Addictive Disorders. USA, 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3506170/> (10.02.2026)

²¹ World Health Organization; United Nations Office on Drugs and Crime. International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing. Geneva, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/82b4508a-c1ad-4561-9a4c-de29e43a70f9/content> (20.02.2026)

²² Ducci, F., Goldman, D. The Genetic Basis of Addictive Disorders. USA, 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3506170/> (10.02.2026)

²³ National Institute on Drug Abuse, National Institutes of Health, U.S. Department of Health and Human Services. Drugs, Brains, and Behaviour: The Science of Addiction. USA, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://irp.nida.nih.gov/wp-content/uploads/2019/12/NIDA_DrugsBrainsAddiction_2018.pdf (01.04.2026)

²⁴ World Health Organization; United Nations Office on Drugs and Crime. International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing. Geneva, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/82b4508a-c1ad-4561-9a4c-de29e43a70f9/content> (20.02.2026)

Korduval kokkupuutel psühhoaktiivsete ainetega kujunevad sõltuvusele kalduvate isikute ajudes püsivad neurobioloogilised muutused, mis võimendavad aine hankimise ja tarvitamise motivatsiooni ning kujundavad aja jooksul välja püsiva ja kontrollimatu tarvitamiskäitumise. Neurobioloogilised muutused on aluseks tolerantsuse kujunemisele, suurele tarvitamistungile ja võõrutusnähtudele ning toovad kaasa olulise nihke motivatsioonisüsteemis. Tarvitamise algfaasis on käitumine enamasti seotud impulsiivsuse ja positiivse tasu ootusega, kuid häire süvenedes hakkavad domineerima sundkäitumine ja negatiivsete emotsioonide vältimine või leevendamine. Sõltuvuse tuvastamise ajaks on ajus sageli aset leidnud ulatuslikud ja osaliselt pöördumatud muutused, mida varajase sekkumise korral oleks olnud võimalik ennetada või leevendada.²⁵ See selgitab ka, miks sõltuvusprobleemidega isikute käitumine võib olla püsivalt suunatud aine hankimisele ja tarvitamisele, isegi olukorras, kus sellega kaasnevad selged negatiivsed tagajärjed.

Sõltuvusprobleemid on üks keskmatest kriminoogeensetest riskiteguritest, mis soodustavad kuritegevust. Kuritegelik käitumine ei avaldu enamasti ühe kuriteoliigi raames, vaid on iseloomult korduv ja mitmetahuline. See viitab sellele, et kuritegevus on sageli seotud mitmete omavahel põimunud sotsiaalsete ja isiklikku tasandi probleemidega.²⁶ Uuringud on näidanud, et sõltuvusprobleemidega õigusrikkujate puhul ei ole kuritegelik käitumine enamasti juhuslik, vaid seotud vajadusega rahastada aine tarvitamist või toime tulla sõltuvusest tulenevate psühholoogiliste ja sotsiaalsete pingetega.²⁷ Seetõttu peaksid ka rehabilitatsiooni- ja ennetusmeetmed lähtuma inimesest kui tervikust, arvestades mitut riskitegurit korraga. Statistika näitab, et raskete ainete tarvitajate seas on tagasilanguse tõenäosus märkimisväärselt suurem. 79% vanglast vabanenud tarvitajatest satub kahe aasta jooksul uuesti kuriteokahtluse alla, samas kui mittetarvitajate puhul on see 45%. Lisaks on leitud, et umbes kolmandik varavastastest süütegudest pannakse toime sõltuvusprobleemidega isikute poolt, kelle peamiseks motiiviks on enda sõltuvusvajaduse rahuldamiseks vajalike vahendite leidmine.²⁸ Samal ajal on leitud, et ravi- ja rehabilitatsioonikesksed sekkumised võivad vähendada

²⁵ Ducci, F., Goldman, D. The Genetic Basis of Addictive Disorders. USA, 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3506170/> (10.02.2026)

²⁶ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Seletuskiri. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.03.2026)

²⁷ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Drugs and crime - a complex relationship. Lissabon, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.euda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en (06.04.2026)

²⁸ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Seletuskiri. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.03.2026)

korduvkuritegevuse tõenäosust, samas kui ainult karistuslikud meetmed ei pruugi anda soovitud mõju.²⁹

Eesti ühiskonnas on uimastisõltuvus üheks oluliseks probleemiks, mida tõendab asjaolu, et Eesti on olnud mitmeid aastaid Euroopa vaates nende riikide hulgas, kel on kõige rohkem uimastitest tingitud surmade ülekaal.³⁰ Eesti täiskasvanud rahvastiku uimastite tarvitamise uuringu (TUKU, 2024) kohaselt on vähemalt korra elus on mõnda narkootilist ainet tarvitanud 31% Eesti 16–64-aastastest elanikest.³¹ Tervise Arengu Instituudi statistika kohaselt oli 2024. aastal üle Eesti 408 narkomaaniaravi juhtumit nii meeste kui naiste seas kõikide vanuserühmade peale kokku. Enim ehk 111 ravil osalejat kuulusid 40–44 aastaste vanusegruppi.³² Nendest 86 olid mehed ja 25 naised. Kõikidest 2024. aastal narkomaaniaravi saanud meestest ja naistest oli 290 neist eelnevalt saanud ravi, 114 eelnevalt ravimata ja 4 kohta puudus info.³³ Enim vajasisid ravi opioidide sõltlased (213 inimest), millele järgnes fentanüüli ja selle analoogide sõltlased (151 inimest) ning stimulantide, v.a kokaiini sõltlased (112 inimest).³⁴ Seega näitavad statistikaandmed, et Eestis on narkosõltuvuse probleemiga abi saavate inimeste hulk üsna väike võrreldes kõikide Eesti elanike narkootikumide tarvitamise protsendiga. See viitab olulisele lõhele probleemse tarvitamise levimuse ja tegeliku ravile jõudmise vahel, mis võib omakorda suurendada sõltuvusprobleemidega isikute kokkupuudet kriminaalõigussüsteemiga.

²⁹ Sung, H-E. Differential Impact of Deterrence vs. Rehabilitation as Drug Interventions on Recidivism After 36 Months. Journal of Offender Rehabilitation. USA, 2003. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/233451307_Differential_Impact_of_Deterrence_vs_Rehabilitation_as_Drug_Interventions_on_Recidivism_After_36_Months (13.03.2026)

³⁰ Uusküla, A., Talu, A., Vorobjov, S., Salekešin, M., Rannap, J., Lemsalu, L., Jarlais, D. D. The fentanyl epidemic in Estonia: factors in its evolution and opportunities for a comprehensive public health response, a scoping review. International Journal of Drug Policy. *Sine loco*, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0955395920300980?via%3Dihub> (31.03.2026)

³¹ Tervise Arengu Instituut. Narkootikumide tarvitamise olukord Eestis 2024: Kokkuvõte. Tallinn, 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://tai.ee/sites/default/files/2025-07/uimastitarvitamise_olukord_2024.pdf (20.03.2026)

³² Tervise Arengu Instituut. Narkomaaniaravi statistika: Kalendriaasta esmased narkomaaniaravi juhud maakonna, soo ja vanuserühma järgi. Eesti, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas_02Haigestumus_06Narkomaaniaravi/NR001.px/tableViewLayout2/ (16.02.2026)

³³ Tervise Arengu Instituut. Narkomaaniaravi statistika: Kalendriaasta esmased narkomaaniaravi juhud ravistaatuse, soo ja vanuserühma järgi. Eesti, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas_02Haigestumus_06Narkomaaniaravi/NR002.px/tableViewLayout2/ (16.02.2026)

³⁴ Tervise Arengu Instituut. Narkomaaniaravi statistika: Kalendriaasta esmased narkomaaniaravi juhud põhinnarkootikumi, soo ja vanuserühma järgi. Eesti, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas_02Haigestumus_06Narkomaaniaravi/NR003.px/tableViewLayout2/ (16.02.2026)

1.2. Karistusõiguslik vs mittekaristuslik lähenemine

Traditsiooniliselt on kriminaalpoliitika tuginenud repressiivsele mudelile, mille keskmes on kuritegudele reageerimine karistuse kaudu. Selline lähenemine eeldab, et karistus toimib nii üld- kui eripreventsioonina, hoides ära uute kuritegude toimepanemist. Samas on viimastel aastakümnetel üha enam rõhutatud rehabilitatsioonikeskset ja kahjude vähendamise suunda, mille kohaselt ei ole kuritegeliku käitumise põhjused üksnes individuaalsed valikud, vaid seotud ka sotsiaalsete ja tervislike probleemidega, sealhulgas sõltuvushäiretega. Sellest tulenevalt on toimunud kriminaalpoliitiline nihe karistuselt isikute mõjutamisele, kus keskne roll on sekkumistel, mis aitavad vähendada kuritegevuse algpõhjuseid ning toetavad isiku taasühiskonnastamist.³⁵ Euroopa tasandil on rõhutatud, et alternatiivsed meetmed, nagu ravi, rehabilitatsioon ja sotsiaalne reintegratsioon, on olulised nii kahjude vähendamisel kui ka õigussüsteemi efektiivsuse suurendamisel.³⁶

Eesti õiguses jagunevad kuritegude eest määratavad karistused kaheks - põhi- ja lisakaristusteks. Füüsilise isiku põhikaristuseks saab olla rahaline karistus või vangistus ning lisakaristusteks näiteks tegutsemis- ja ettevõtluskeeld, erinevate õiguste ja lubade äravõtmine ning riigist väljasaatmine. Kuigi põhikaristuse määramine ei välista lisakaristuse määramist, siis saab siiski määrata ainult ühe põhikaristuse, aga mitu lisakaristust. Põhikaristust on võimalik kohaldada tingimisi, kui asjaolud seda lubavad ning seda võib asendada alternatiivkaristusega, nagu üldkasulik töö, elektrooniline järelevalve või sõltuvushäire ravi. Karistusõiguslikud regeerimisvõimalused ei piirdu üksnes karistuse määramisega. Kohtul on õigus võtta süüdimõistetult ära kuriteo tulemusel saadud vara ning kohustada teda hüvitama tekitatud kahju. Peale karistamise on veel võimalik kriminaalmenetlus lõpetada, määraes kahtlustatavale isikule kohustusi, kohaldada lepitusmenetlust või jätta karistus üldse määramata.³⁷

³⁵ World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. *Sine loco*, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/unodc-who-alternatives-to-conviction-or-punishment-2018.pdf?sfvrsn=430fc82d_2&download=true (20.02.2026)

³⁶ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Alternatives to punishment for drug-using offenders. Lissabon, 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.euda.europa.eu/publications/emcdda-papers/alternatives-to-punishment_en (31.03.2026)

³⁷ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Seletuskiri. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.03.2026)

Alternatiivkaristus ehk kogukondlik karistus on karistus, mida kurjategija saab kanda vabaduses. Nende kohaldamise eesmärk on pakkuda õigussüsteemile paindlikumaid ja sisuliselt mõjusamaid reageerimisviise kui üksnes vabadusekaotus. Vangistus toob sageli kaasa sotsiaalseid ja majanduslikke kõrvalmõjusid, mis võivad raskendada isiku taasühiskonnastamist. Alternatiivsed karistused aitavad neid negatiivseid tagajärgi vähendada ning ühtlasi on uue kuriteo toimepanemise tõenäosus sellistel juhtudel väiksem. Samuti loovad alternatiivsed lahendused paremad eeldused kannatanule tekitatud kahju hüvitamiseks ning eeldavad süüdlaselt aktiivset panust ja vastutuse võtmist, mitte üksnes karistuse passiivset ärakandmist.³⁸ Sellised lahendused võimaldavad paindlikumalt arvestada isiku individuaalseid eripärasid, sealhulgas sõltuvusprobleemide olemasolu.

Alternatiivkaristuste kohaldamist tuleks eelistada, kuna vangi ülalpidamine on võrdlemisi kallis. Eestis maksab ühe vangi ülalpidamine 2025. aasta seisuga Vanglateenistusele 3200 eurot kuus.³⁹ Tihti peale võib ka ette tulla olukordi, kus vanglasse satuvad kogukonna vaesemate ja haavatavamate rühmade liikmed. Need isikud võivad kanda vanglakaristust pisikuritegude või mitte vägivaldsete kuritegude eest ja vangistus ei pruugi olla üldse parim lahendus selliste kuritegudega võitlemise puhul. Lisaks eelmainitule tuleb arvestada ka vangistuse tegelikku mõju kuritegevuse vähendamisele. Uute kuritegude ärahoidmine toimib üldjuhul ainult vanglas viibimise aja jooksul, kuna vanglast vabanenute tagasilanguse protsent on palju suurem, kui nendel, kellele on kohaldatud alternatiivseid karistusmeetmeid. Arvestades, et enamik vangistusest vabanenutest naaseb tagasi kogukonda, ei ole pelgalt vangistusele toetumine jätkusuutlik strateegia korduvkuritegevuse ennetamiseks.⁴⁰ Alternatiivsete meetmete rakendamine võib aidata vähendada nii retsidiivsust kui ka vanglate ülekoormust, pakkudes samal ajal isikule paremaid võimalusi ühiskonda reintegreerumiseks.⁴¹ Lisaks võib vangistus

³⁸ Justiits- ja Digiministeerium. Alternatiivkaristused. Tallinn, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justdigi.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/alternatiivkaristused> (16.02.2026)

³⁹ Justiits- ja Digiministeerium. Avalik kiri: Eesti turvalisus pole kunagi müügiks – paneme vanglafaktid paika. Tallinn, 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justdigi.ee/uudised/avalik-kiri-est-i-turvalisus-pole-kunagi-muugiks-paneme-vanglafaktid-paika> (16.02.2026)

⁴⁰ United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook of basic principles and promising practices on Alternatives to Imprisonment: Criminal Justice Handbook Series. New York, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_of_Basic_Principles_and_Promising_Practices_on_Alternatives_to_Imprisonment.pdf (20.02.2026)

⁴¹ Najim, H. Alternatives to Imprisonment - Decade of Action. International Society of Substance Use Professionals. USA, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.issup.net/knowledge-share/resources/2024-05/alternatives-imprisonment-decade-action> (01.04.2026)

teatud juhtudel omada kriminogeenset mõju, süvendades isiku seotust kuritegeliku keskkonnaga ning raskendades hilisemat taasühiskonnastamist.⁴²

Kui üldine karistussuund liigub vangistuselt alternatiivkaristustele, siis alternatiivkaristused põhinevad ka aina enam taastava õiguse põhimõtetel. Taastav õigus on karistusõiguslik lähenemine, mille eesmärgiks on vastutuse võtmine toimepanija poolt, kuriteole eelnenu olukorra taastamine ja kahju heastamine.⁴³ Eestis hakati taastavat õigust kasutama laialdasemalt alates 2018. aastast, kui võeti vastu seadusemuudatused, mille tulemusena keskenduti esialgu rohkem alaealiste kahtlustatavate mõjutamisele kui karistamisele, kuid hiljem laiendati seda ka täiskasvanutele.⁴⁴

Taastava õiguse keskseks tööriistaks peetakse vägivallatut suhtlemist (edaspidi VVS), mille töötas välja Marshall Rosenberg 20. sajandi teisel poolel. Tegemist on lähenemisega, mis rajaneb vägivallatuse ideedel ja humanistlikul psühholoogial ning keskendub empaatilise ja teadliku suhtluse arendamisele inimeste vahel. VVS ei käsitle konflikti kui nähtust, mida tuleks vältida, vaid keskendub sellele, kuidas konfliktiolukorras olevad osapooled saaksid üksteise vajadusi paremini mõista ning luua vastastikusel austusel põhineva kontakti. Oluline on arusaam, et inimeste käitumise aluseks on universaalsed vajadused, mis on oma olemuselt võrdsed. Sellest põhimõttest lähtuvalt suunab VVS osapooli väljendama oma tundeid ja vajadusi selgelt ning otsima lahendusi, mis arvestavad kõigi asjaosaliste huve ja toetavad koostööpõhiste suhete kujunemist.⁴⁵

Kuigi esmapilgul võib tunduda, et taastava õiguse põhimõtteid saab ainult „kergemate kuritegude“ puhul rakendada, siis tegelikult on nende põhimõtete rakendamine olnud ka edukas füüsilise vägivallatsemise või isegi tapmise juhtumites.⁴⁶ Taastavat õigust saab kohaldada ka

⁴² Sung, H-E. Differential Impact of Deterrence vs. Rehabilitation as Drug Interventions on Recidivism After 36 Months. Journal of Offender Rehabilitation. USA, 2003. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/233451307_Differential_Impact_of_Deterrence_vs_Rehabilitation_as_Drug_Interventions_on_Recidivism_After_36_Months (13.03.2026)

⁴³ Sotsiaalkindlustusamet. November on pühendatud taastavale õigusele. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/uudised/november-puhendatud-taastavale-oigusele> (16.02.2026)

⁴⁴ Klaus, K. Taastavast õigusest praktikult praktikule. *Sine loco*: Sotsiaaltöö 4/2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.tai.ee/et/sotsiaalto/taastavast-oigusest-praktikult-praktikutele> (29.03.2026)

⁴⁵ Rosenberg, M. B. Nonviolent communication. A language of life. USA, 2003. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://ccpgc.usmf.md/sites/default/files/inline-files/Nonviolent%20Communication%20A%20Language%20of%20Life%20Life-Changing%20Tools%20for%20Healthy%20Relationships%20%28%20PDFDrive%20%29.pdf> (16.04.2026)

⁴⁶ Sotsiaalkindlustusamet. November on pühendatud taastavale õigusele. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/uudised/november-puhendatud-taastavale-oigusele> (16.02.2026)

narkosõitlaste puhul, pakkudes neile rehabilitatsioonivõimalusi, kus tegeletakse sõltuvuse juurpõhjustega ning pakutakse kogukonna tuge. Kriminaalmenetluse väline lähenemine aitab sõitlastel võtta vastutust ja tegeleda oma probleemidega, aitab leida ja tegeleda algpõhjustega, vähendab korduvkuritegevuse riski ning võimaldab taastada sõltuvuse poolt lõhutud sidemeid perekonna ja sõpradega.⁴⁷ Taastava õiguse lähenemine haakub laiemalt terapeutilise õiguse ideega, mille kohaselt peaks õigussüsteem lisaks normide jõustamisele toetama ka isiku rehabilitatsiooni ja sotsiaalset taastumist.⁴⁸

⁴⁷ Radas Health. Restorative Justice and Healing: How Community Support Can Transform Recovery. USA, 2023. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.radashealth.org/restorative-justice-and-healing-how-community-support-can-transform-recovery/> (29.03.2026)

⁴⁸ Tavares, J. P. Therapeutic Justice and Problem-Solving Courts: A Critical and Comparative Analysis. Beijing Law Review. Brasiilia, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/387176291_Therapeutic_Justice_and_Problem-Solving_Courts_A_Critical_and_Comparative_Analysis (08.04.2026)

2. OPORTUNITEEDI KOHALDAMINE SÕLTUVUSPROBLEEMIDEGA ISIKUTE SUHTES EESTIS JA SELLEGA SEONDUVAD PROBLEEMID

2.1. Oportuniteedipõhimõtte õiguslik raamistik ja eesmärk sõltuvusprobleemidega isikute suhtes

Eesti õiguses on kriminaalmenetluse lõpetamine ja sõltlasest kahtlustatava vabatahtlikule rehabilitatsiooniteenusele suunamine sätestatud kriminaalmenetluse seadustiku § 203 lg-s 1⁴⁹ alates 01.07.2019. Selle sätte kohaselt, kui tegemist on karistusseadustiku⁴⁹ 12. peatüki 1. jaos sätestatud kuriteo toimepanemises kahtlustatava või süüdistatava isikuga, keda võib sõltuvushäire ravimise või selle häire kontrolli all hoidmisega mõjutada edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest, võib prokuratuur kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul taotleda, et kohus lõpetaks kriminaalmenetluse isiku ravile suunamise või häire muul viisil kontrolli all hoidmise tingimusel. Kohus võib kahtlustatavale või süüdistatavale panna kohustusi KrMS § 202 lõigetes 2 ja 3 sätestatu kohaselt.⁵⁰

Seadusandja on põhjendanud KrMS § 203 laiendamist lõikega 1¹ eelkõige vajadusega reageerida rahvatervisevastaste kuritegude ja sõltuvushäire vahelisele selgele seosele. Praktika on näidanud, et märkimisväärne osa KarS 12. peatüki 1. jaos sätestatud kuritegudest, eeskätt narkootiliste ainete käitlemisega seotud tegudest, on otseselt seotud toimepanija sõltuvusprobleemidega. Ligikaudu viiendik Eesti vanglapopulatsioonist kannab karistust rahvatervisevastase kuriteo eest ning valdav osa neist on süüdi mõistetud KarS § 184 alusel. Samal ajal on vanglast vabanenud narkosõltlaste retsidiivsus kahe aasta jooksul erakordselt kõrge, ulatudes ligikaudu kolme neljandikuni, mis viitab sellele, et pelgalt karistusõiguslik reageerimine ei kõrvalda õigusrikkumise algpõhjust. Kui sõltuvus jääb ravita, jätkub õigusrikkumine sageli pärast vanglast vabanemist samas mustris.⁵¹

Muudatuste eesmärk oli luua võimalus sekkuda varasemas menetlusfaasis ning suunata sõltuvusprobleemidega isik ravile, nõustamisele või sotsiaalprogrammi ka nende kuritegude puhul, mille korral see varem võimalik ei olnud. Enne muudatust sai sarnast lahendust

⁴⁹ Karistusseadustik - RT I 2001, 61, 364...RT I, 22.12.2025, 2.

⁵⁰ Kriminaalmenetluse seadustik - RT I 2003, 27, 166...RT I, 22.12.2025, 3.

⁵¹ Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu (658 SE II) seletuskiri. Tallinn, 2019. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5c71bee4-7ea2-488a-840a-9efe8447111e/> (07.03.2026)

kohaldada üksnes teise astme kuritegude puhul KrMS § 202 alusel. Regulatsiooni laiendamisega sooviti suurendada menetluslikult paindlike lahenduste kasutusvõimalust ning pakkuda alternatiivi vangistusele olukorras, kus prognoosi kohaselt võib ravi või muu toetusmeede vähendada edasiste süütegude toimepanemise riski tõhusamalt kui karistus. Samas seati mehhanismile selged piirid. Eelduseks on isiku nõusolek, hinnang ravi või muu meetme perspektiivikusele, ühtlasi arvestatakse õigusrikkumise iseloomu ning varasemat karistatust või mõjutusvahendi kohaldamist. Nagu ka eelnevalt mainitud, siis kohus võib menetluse lõpetamisel täiendavaid kohustusi panna ning kohustuste täitmata jätmise korral on menetlust võimalik uuendada prokuratuuri taotluse alusel.⁵²

Seega on KrMS § 203 lg 1¹ eesmärk nihutada rõhuasetus sanktsioneerimiselt sõltuvuse kui kriminogeense riskiteguri sihipärasele käsitlemisele. Seadusandja lähtus arusaamast, et piiratud hulga, umbes 80 isiku aastas, ravile suunamine väljaspool vanglat võib olla kulutõhusam ja ühiskonna turvalisuse seisukohalt tulemuslikum lahendus kui traditsiooniline vabaduskaotus, eeldusel, et ravi-ja tugisüsteem suudab pakutud võimalusi sisuliselt rakendada.⁵³

2.2. Uurimuse metoodiline alus ja intervjuude valim

Praktikas esinevate probleemide ja oportuuniteedipõhimõtte tegeliku rakendamise hindamiseks viidi käesoleva töö raames läbi kvalitatiivne empiiriline uurimus. Selleks intervjueriti nelja prokuröri erinevatest Eesti piirkondadest, et saada ülevaade oportuuniteedi kohaldamise praktikast, sellega seotud kaalutlustest ning esinevatest kitsaskohatest. Intervjuud võimaldasid kaardistada, millised tegurid mõjutavad otsuseid sõltuvusprobleemidega isikute ravile suunamisel ning kuidas hinnatakse kehtiva regulatsiooni toimivust igapäevases töös. Järgnevas alapeatükis esitatakse ja analüüsitakse intervjuude tulemusi, keskendudes eelkõige oportuuniteedi kohaldamise praktilistele probleemidele, takistustele ning võimalikele arengusuundadele.

Empiiriline osa põhineb poolstruktureeritud intervjuudel, milles kaks prokuröri tutvustasid Põhja Ringkonnaprokuratuuri ning kaks Lõuna Ringkonnaprokuratuuri praktikat. Intervjuueritavate valik võimaldab saada ülevaate praktikatest piirkondades, kus

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

narkokuritegudega seotud menetlusi esineb rohkem. Intervjueeritavate valimi kujunemist mõjutas asjaolu, et KrMS § 203 lg 1¹ alusel lõpetamisi tegevate prokuröride ring on praktikas suhteliselt väike. Sobivate intervjueeritavate tuvastamiseks vaadati Riigi Teatajas avaldatud kohtumäärusi, mis puudutasid kriminaalmenetluse lõpetamist nimetatud sätte alusel. Mitmed prokurörid ei töötanud enam prokuratuuris või viibisid töölt eemal. Lisaks ei vastanud osad prokurörid palvele osaleda intervjuus või keeldusid osalemast ajapuuduse tõttu. Paar prokuröri vastasid, et nad on kohaldanud KrMS § 203 lg 1¹ alusel lõpetamist üksikutel juhtudel, mistõttu ei pidanud nad ennast piisavalt pädevaks küsimustele vastamisel. Riigi Teatajas avaldatud kohtumääruste⁵⁴ põhjal on näha, et enim kohaldatakse KrMS § 203 lg 1¹ Põhja Ringkonnaprokuratuuri poolt ja harvemini teistes ringkondade poolt. Sellest tulenevalt ei mõjuta Lääne ja Viru Ringkonnaprokuratuuride esindatuse puudumine oluliselt käesoleva töö eesmärki analüüsida oportuuniteedipõhimõtte kohaldamise sisulisi probleeme.

2.3. Oportuuniteedi kohaldamise ulatus ja piirkondlikud erinevused praktikas

Empiiriline analüüs põhineb prokuröridega läbi viidud poolstruktureeritud intervjuudel, mille käigus kogutud andmeid analüüsiti kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil, koondades intervjueeritavate vastused temaatilisteks kategooriateks ja tuvastades korduvad seisukohad oportuuniteedi kohaldamise praktika kohta. Kriminaalmenetluse lõpetamist sõltuvusprobleemidega isikute suhtes KrMS § 203 lg 1¹ alusel kasutatakse praktikas pigem harva võrreldes teiste seadusest tulenevate võimalustega⁵⁵ ning Riigi Teatajast kättesaadavate kohtumääruste⁵⁶ pinnalt, mis on tehtud prokuratuuri taotluste alusel, saab tõdeda, et selle kasutamise osakaal erineb piirkonniti. Kuigi seadusandja eesmärk oli luua paindlik mehhanism, mis võimaldaks suunata sõltuvusprobleemidega isikuid varajases menetlusfaasis rehabilitatsioonile, ei ole see võimalus praktikas väga laialdast kasutust leidnud.⁵⁷

⁵⁴ Riigi Teataja. Kohtulahendite otsing. Eesti. *Sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/otsingutulemus.html?aktiivneTab=KOIK&sort=LahendiKuulutamiseAeg&asc=false&kohtuasjaNumber=&lahendiKpvAlgus=&lahendiKpvLopp=&menetluseKpvAlgus=&menetluseKpvLopp=&kohus=&kohtunik=&annotatsiooniSisu=&menetluseLiik=&lahendiLiik=&lahendiTekst=KrMS%20%C2%A7%20203%20lg%2011> (09.03.2026)

⁵⁵ Prokuratuur. Prokuratuuri aastaraamat 2025. Tallinn, 2026. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2025/kriminaalmenetluse-statistika> (27.04.2026)

⁵⁶ Riigi Teataja. Kohtulahendite otsing. Eesti. *Sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/otsingutulemus.html?aktiivneTab=KOIK&sort=LahendiKuulutamiseAeg&asc=false&kohtuasjaNumber=&lahendiKpvAlgus=&lahendiKpvLopp=&menetluseKpvAlgus=&menetluseKpvLopp=&kohus=&kohtunik=&annotatsiooniSisu=&menetluseLiik=&lahendiLiik=&lahendiTekst=KrMS%20%C2%A7%20203%20lg%2011> (09.03.2026)

⁵⁷ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

Karistusseadustiku 12. peatüki 1. jagu koosneb kaheksast paragrahvist, mille alusel rahvatervise vastastes süütegudes süüdi mõistetud isikuid saab KrMS § 203 lg 1¹ alusel ravile suunata. Reaalselt kohaldatakse oportuuniteeti vaid alla pooltele paragrahvidele 12. peatüki esimesest jaost. Kõige enam kohaldatakse seda KarS § 184 lg 1 puhul, harvadel juhtudel KarS § 184 lg 2 ja § 188 lg 1 puhul.⁵⁸ Intervjueeritavate sõnul ei leia teised olukorrad kasutust kahel põhjusel. Esiteks on karistusseadustiku 12. peatüki 1. jaos mitmeid teise astme kuritegusid, mille puhul saab kohaldada ka tavalist oportuuniteeti ehk KrMS § 201 või § 202. See on menetlusökonomilisem variant, kuna sama tulemus on võimalik saavutada ilma kohtule taotlust esitamata. Teiseks põhjuseks on see, et teatud kuritegude toimepanemist tuvastatakse väga harva ja seetõttu ei leia nende toimepanijate suhtes oportuuniteedi kohaldamine kasutust.⁵⁹

Intervjuudest saadud infot täiendab ka Põhja Ringkonnaprokuratuuri kriminaalasjade lõpetamise taotluste analüüs, millest ilmneb, et oportuuniteedipõhimõtte kohaldamisel lähtutakse praktikas sarnastest kriteeriumitest nagu intervjuudes kirjeldatud. Näiteks ühes esitatud taotluses rõhutatakse, et isik on varasemalt karistamata, omas narkootilisi aineid isiklikuks otstarbeks ning on ise tunnistanud oma sõltuvusprobleemi ja väljendanud valmisolekut ravis osalemiseks. Samuti hinnatakse tema puhul oluliseks asjaolu, et kuritegu ei ole seotud narkootiliste ainete levitamisega ega kriminaaltulu teenimisega.⁶⁰ Sellised asjaolud kinnitavad, et oportuuniteedi kohaldamine ei ole juhuslik, vaid põhineb terviklikul hinnangul isiku taustale ja rehabilitatsioonipotentsiaalile.

Kõik intervjueeritud prokurörid tõid esile, et oportuuniteedi kohaldamine sõltuvusprobleemidega isikute suhtes on pigem erandlik kui tavapärane lahendus. Ühelt poolt on selle põhjuseks asjaolu, et suur osa narkokuritegudega seotud isikutest ei vasta oportuuniteedi kohaldamise eeldusele, kuna tegemist on korduvate õigusrikkujatega, kelle puhul ei peeta ravile suunamist realistlikuks ja mõjuvaks lahenduseks. Teisalt ilmnes intervjuudest, et oportuuniteedi kohaldamise sagedus sõltub olulisel määral ka piirkondlikust praktikast ja kohtute lähenemisest. Näiteks tõid Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokurörid esile, et kohus on seadnud kõrge tõendamisläve sõltuvuse tuvastamisele, mistõttu prokurörid on muutunud ettevaatlikumaks selle meetme kasutamisel. Tartu Maakohtu kohtunikud soovisid, et

⁵⁸ Põhja Ringkonnaprokuratuuri taotlused kohtule kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 203 lg 1¹ alusel perioodil 01.01.2023 kuni 31.12.2024.

⁵⁹ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

⁶⁰ Põhja Ringkonnaprokuratuuri taotlused kohtule kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 203 lg 1¹ alusel perioodil 01.01.2023 kuni 31.12.2024.

oportuniteedi kohaldamisega nõustunud isik suudaks objektiivselt, näiteks psühhiaatri poolt väljastatud teabega, tõendada sõltuvuse esinemist. Kohus asus seisukohale, et oportunisteeti sooviva isiku enda ütlused ei ole piisavad ravivajaduse kinnitamiseks.⁶¹ Selline praktika võib viia olukorrani, kus seaduses ette nähtud võimalus jääb formaalselt alles, kuid selle tegelik kasutus on piiratud. Töö autori arvates võib see viidata oportunisteetipõhimõtte rakendamise ebaühtlusele. Olukorras, kus oportunisteeti kohaldamine sõltub suurel määral kohtute tõlgendusest ja piirkondlikust praktikast, ei ole tagatud õigusselgus ega võrdne kohtlemine. Sõltuvuse mõiste liiga kitsal käsitlemisel jäävad välja need isikud, kelle puhul sekkumine võiks olla kõige tõhusam just varases staadiumis. Seetõttu võiks kaaluda sõltuvuse mõiste paindlikumat käsitlemist, mis hõlmaks ka väljakujunemata sõltuvusega tarvitamist.

2.4. Otsustusprotsess: kuriteo olemus, isiku taust ja motivatsioon

Oportunisteeti kohaldamisel sõltuvusprobleemidega isikute suhtes on keskne koht kuriteo olemusel. Ühe olulisema oportunisteeti kohaldamise piiranguna toodi korduvalt esile juhtumeid, kui isik tegeles narkootiliste ainete levitamisega. Sellisel juhul ei ole tegemist mitte ainult sõltuvusest tuleneva käitumisega, vaid teadliku ja kasu saamise eesmärgil toime pandud kuriteoga, millele oportunisteeti kohaldamine ei ole proportsionaalne lahendus. Sinna hulka kuulub ka narkootilise aine müük enda sõltuvuse rahastamiseks.⁶² Selline lähenemine ei tulene üksnes prokuröride enda kaalutusõigusest, vaid see on ette nähtud prokuratuuri „Isikute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtetes narkokuritegudes“. Selle kohaselt tuleb selget eristada isikuid, kes tegelevad uimastite tootmise ja levitamisega kriminaaltulu eesmärgil, ning neid, kelle tegevus on seotud sõltuvusvajaduste rahuldamisega. Viimaste puhul lähtutakse eelkõige ravivajadusest, samas kui levitajate suhtes nähakse ette rangem karistusõiguslik reageerimine.⁶³

Sarnane lähenemine kajastub ka laiemates karistuspoliitilistes arengusuundades. Karistusseadustiku muutmise eelnõu väljatöötamiskavatsuses rõhutatakse vajadust diferentseerida narkokuritegude toimepanijaid nende rolli ja eesmärgi alusel, nähes ette rangema reageerimise isikutele, kes osalevad uimastite levitamises kasu saamise eesmärgil ning paindlikuma ja rehabilitatsioonikesksema lähenemise nende suhtes, kelle tegevus on

⁶¹ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Prokuratuuri juhise „Isikute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtetes narkokuritegudes“.

seotud isikliku tarvitamisega. Selline diferentseerimine toetab seisukohta, et sõltuvusprobleemidega isikute puhul ei pruugi karistuslik reageerimine olla kõige tõhusam meede ning eelistada tuleks lahendusi, mis soodustavad käitumise muutust ja vähendavad korduvkuritegevuse riski.⁶⁴

Samuti on olulised kuriteo asjaolud, nagu isiku süü, teo iseloom, tahtlus ja tagajärgede raskus ning isiku taustaandmed, näiteks varasem karistatus. Kui tegemist on korduva õigusrikkujaga või isikuga, kelle suhtes on varem sarnaseid meetmeid kohaldatud, nähakse oportuuniteedi kasutamist pigem põhjendamatuna. See viitab selgelt riskipõhisele lähenemisele, kus otsuse tegemisel hinnatakse eelkõige isiku varasemat karistatust, kuriteo raskust ja olemust ning võimalikku seotust narkootiliste ainete levitamisega. Samas ilmneb, et lisaks riskiteguritele võetakse teatud juhtudel arvesse ka isikut iseloomustavaid positiivseid tegureid, nagu varasemad katsed abi saada ning sotsiaalne taust, sealhulgas tugivõrgustiku olemasolu. Olulise tegurina tõid prokurörid esile ka isiku motivatsiooni enda rehabiliteerimiseks. Motivatsiooni arvestamise tähtsus tuleneb otseselt seadusest, kuna oportuuniteedipõhimõtte kohaldamine eeldab isiku nõusolekut ning talle ei ole võimalik määrata käitumise muutmisele suunatud kohustusi tema tahte vastaselt. Seetõttu peab isik olema vähemalt formaalselt valmis osalema rehabilitatsiooniprotsessis ning aktsepteerima talle pandavaid kohustusi.⁶⁵

Intervjuude põhjal ilmneb siiski, et motivatsiooni hindamine ei ole alati üheselt lihtne. Töö autori hinnangul võib esineda olukordi, kus isik esitab oma motivatsiooni tegelikust kõrgemana, eesmärgiga saavutada enda jaoks soodsam menetlusliik ja seeläbi vältida karistust ning karistusregistrisse kande tegemist. Selline võimalus tuleneb oportuuniteedipõhimõtte olemusest, mis loob isikule selge stiimuli näidata üles valmisolekut koostööks ja enese muutmiseks. Samas ei pidanud prokurörid seda praktikas oluliseks probleemiks. Nende hinnangul ilmneb enamikul juhtudel isiku tegelik suhtumine üsna kiiresti, kuna isikud, kellel puudub huvi või valmisolek oma käitumist muuta, ei püüa seda ka varjata. Samuti toodi välja, et isegi juhul, kui isik suudab esialgu jätta mulje tugevast motivatsioonist, kuid tegelikult ei ole valmis kohustusi täitma, avaldub see tavaliselt edasises käitumises, näiteks uute

⁶⁴ Karistusseadustiku muutmise seaduse väljatöötamiskavatsus. Tallinn, 2026. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://cms.advokatuur.ee/app/uploads/2026/01/Karistusseadustiku-muutmise-seaduse-valjat.-1.pdf> (07.03.2026)

⁶⁵ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

õigusrikkumiste toimepanemises või kohustuste täitmata jätmises, mis toob kaasa kriminaalmenetluse uuendamise ning lõppastmes ka karistusõigusliku reageerimise.⁶⁶

Motivatsiooni hindamisel ei lähtuta seega üksnes isiku sõnalistest kinnitustest, vaid arvestatakse ka tema varasemat käitumist ja konkreetseid samme, mida ta on juba enne menetluslikku otsust astunud. Oluliseks peeti näiteks seda, kas isik on juba ise pöördunud spetsialisti poole, alustanud ravi või teinud muid samme oma käitumise muutmiseks. Sellised teod viitavad sisulisemale valmisolekule rehabilitatsiooniks ning eristavad neid isikuid, kelle motivatsioon on pelgalt formaalne, neist, kelle puhul on suurem tõenäosus, et nad täidavad neile määratud kohustused. Sellest tulenevalt ei ole motivatsiooni hindamine praktikas ainult prokuröri subjektiivne hinnang, vaid kõiki asjaolusid arvesse võttev kaalutusotsustus, mis seob isiku varasema käitumise, hetkevalmiduse ja realistliku prognoosi tema edasise käitumise kohta.⁶⁷ Põhja Ringkonnaprokuratuuri lõpetamise taotluste analüüs toetab seda järeldust, näidates, et motivatsiooni hinnatakse ka läbi isiku varasema käitumise ja konkreetsete sammude. Näiteks on taotluses märgitud, et isik on varasemalt püüdnud narkootikumide tarvitamist vähendada ning väljendanud soovi sellest täielikult loobuda.⁶⁸

Selline lähenemine on osaliselt kooskõlas kriminoloogias laialdaselt tunnustatud risk-vajadus-vastuvõtlikkuse (*Risk-Need-Responsivity*, edaspidi RNR) mudeliga, mille kohaselt tuleb õigusrikkujate kohtlemisel arvestada nii nende retsidiivsuse riski kui ka kriminogeenseid vajadusi ning individuaalseid eripärasid. RNR-mudeli riskiprintsiibi kohaselt tuleb sekkumise intensiivsus siduda isiku korduvkuritegevuse riskiga. See tähendab, et kõrgema riskiga isikud vajavad intensiivsemat sekkumist, samas kui madala riskiga isikute puhul võib liigne sekkumine osutuda ebaefektiivseks või isegi kahjulikuks. Vajaduse printsiip rõhutab, et sekkumised peavad olema suunatud just nendele teguritele, mis soodustavad kuritegelikku käitumist, nagu näiteks sõltuvushäire, antisotsiaalsed hoiakud või sotsiaalne keskkond. Vastuvõtlikkuse printsiip omakorda eeldab, et sekkumismeetodid peavad olema kohandatud isiku individuaalsetele omadustele, sealhulgas tema motivatsioonile, õppimisvõimele ja sotsiaalsele olukorrale, et suurendada sekkumise tõhusust.⁶⁹

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Põhja Ringkonnaprokuratuuri taotlused kohtule kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 203 lg 1¹ alusel perioodil 01.01.2023 kuni 31.12.2024.

⁶⁹ Bonta, J., Andrews, D. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. Kanada, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/310747116_Risk-Need-Responsivity_Model_for_Offender_Assessment_and_Rehabilitation (19.03.2026)

Sarnast lähenemist toetavad ka Eesti uuringud, mille kohaselt on õigusrikkujate seas uimastitarvitajate ja -sõltlaste osakaal kõrge ning sõltuvus on tihedalt seotud kuritegeliku käitumisega, mistõttu on ravi- ja karistussüsteem omavahel tihedalt seotud.⁷⁰ Intervjuude põhjal võib teha järelduse, et praktikas prokurörid arvestavad teatud juhtudel isiku rehabilitatsioonipotentsiaali ja teisi oportuuniteeti toetavaid asjaolusid, kuid sageli jäävad need tegurid teisejärguliseks võrreldes uue kuriteo sooritamise riskiga. Otsustusprotsessis domineerib eelkõige vajadus maandada retsidiivsuse riski, mistõttu eelistatakse oportuuniteedi kohaldamist juhtudel, kus risk on juba algselt madal.⁷¹

2.5. Sõltuvuse tuvastamine ja tõendamise probleemid

Üheks peamiseks probleemiks oportuuniteedipõhimõtte kohaldamisel on sõltuvuse tuvastamine ja selle tõendamine kriminaalmenetluses. Kuigi seadus näeb ette võimaluse suunata isik ravile või hoida tema häiret kontrolli all, eeldab selle sätte kohaldamine praktikas teatud määral kinnitust, et isikul esineb sõltuvushäire ning et selle mõjutamine võiks vähendada edasist kuritegevust. Prokuröride sõnul ei kuulu sõltuvuse tuvastamine nende pädevusse ning see peab üldjuhul tuginema spetsialisti hinnangule, milleks on enamasti psühhiaatri või muu tervishoiutöötaja arvamus. Samas nähtub nii intervjuudest kui ka Põhja Ringkonnaprokuratuuri lõpetamise taotluste analüüsist, et praktikas ei ole sellise hinnangu olemasolu alati otsustav ega üheselt nõutav. Teatud juhtudel lähtutakse otsustamisel ka isiku enda ütlustest ja käitumismustritest, näiteks pikaajalisest narkootikumide tarvitamisest või varasematest ebaõnnestunud katsetest sellest loobuda, mis võimaldavad järeldada sõltuvusprobleemi olemasolu ka ilma formaalse diagnoosita.^{72 73}

Selline praktika tekitab aga teatud vastuolu seaduse sõnastuse ja selle rakendamise vahel. Kui ühelt poolt eeldatakse spetsialisti hinnangut, kuid teiselt poolt tehakse otsuseid ka ilma selleta, muutub sõltuvuse tuvastamise standard ebaühtlaseks ning sõltub konkreetse menetleja ja kohtu

⁷⁰ Tamm, G., Talu, A., Markina, A., Villenthal, A., Espenberg, S., Tourunen, J. & Varblane, U. Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis. Tartu, 2016: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus. EV Justiitsministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-08/narkosoltlastest_oigusrikkujad_l6pparuanne.pdf (23.03.2026)

⁷¹ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Põhja Ringkonnaprokuratuuri taotlused kohtule kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 203 lg 1¹ alusel perioodil 01.01.2023 kuni 31.12.2024.

hinnangust. Lisaks ei ole spetsialisti hinnangu saamine alati lihtne ega kiire. Näiteks Lõuna piirkonna praktikas peab isik esmase diagnoosi või ravivajaduse hindamise saamiseks ise pöörduma vastava spetsialisti poole, kuid spetsialistide vastuvõtule pääsemine võib võtta aega, kuna järjekorrad on pikad ja teenuste kättesaadavus piiratud. Sellises olukorras ei pruugi sõltuvuse tõendamine olla kriminaalmenetluse kontekstis menetlusökonomiliselt põhjendatud, eriti juhtudel, kus tegemist on väiksema raskusastmega õigusrikkumisega ja menetluse kiire lahendamine on prioriteet.⁷⁴ Seetõttu kujutab sõltuvuse tuvastamine endast mitte üksnes meditsiinilist, vaid ka menetluslikku probleemi, mis mõjutab otseselt oportuuniteedipõhimõtte kohaldamise võimalusi.

Intervjuude põhjal ilmneb, et lisaks juba varasemalt esinenud raskustele on sõltuvuse tuvastamine alates 2026. aastast muutunud praktikas veelgi keerulisemaks. Prokurörid tõid esile, et senine koostöö SÜTIK programmi ja Viljandi Haigla vahel on lõppenud, mistõttu ei ole enam tagatud varasem sujuv suunamismehhanism, kus isikul oli võimalik peale SÜTIK-u esmast hindamist liikuda kohe edasi eriarsti vastuvõtule. Nüüd tuleb isikul pöörduda eraldi tasulise psühhiaatri vastuvõtule, mis tähendab, et sõltuvusprobleemiga isikule tekivad täiendavad kulud, millega ta ei pruugi olla arvestanud ega suuda neid kanda. Arvestades, et sõltuvusprobleemidega isikud on sageli majanduslikult haavatavas olukorras, võib tasulise psühhiaatri nõue kujuneda sisuliseks takistuseks, mis välistab ravivajaduse hinnangu saamise ning seeläbi ka oportuuniteedi kohaldamise. Sellisel juhul võib prokurör olla sunnitud eelistama tavapärasest kriminaalmenetlust, kuigi sisuliselt oleks rehabilitatsioonile suunamine olnud põhjendatud.⁷⁵

Selline areng süvendab ka laiemat probleemi, mis puudutab sõltuvuse mõiste kasutamist kriminaalmenetluses. Kuigi seadus eeldab sõltuvushäire olemasolu, ei ole selle tuvastamise kriteeriumid praktikas üheselt selged ega alati kättesaadavad. Ühelt poolt eeldatakse meditsiinilist diagnoosi või vähemalt spetsialisti hinnangut, kuid teiselt poolt kasutatakse oportuuniteedi raames sageli sekkumisi, mis ei eelda formaalset diagnoosi, vaid lähtuvad isiku probleemse käitumise olemasolust. See tekitab vastuolu seaduse sõnastuse ja tegeliku rakendamise vahel ning muudab oportuuniteedipõhimõtte kohaldamise ebaühtlaseks. Sellise olukorra tagajärjeks võib olla see, et oportuuniteeti kohaldatakse eelkõige juhtudel, kus sõltuvus

⁷⁴ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

⁷⁵ *Ibid.*

on selgelt ja dokumentaalselt tõendatav, samas kui piiripealsetel juhtudel, kus isikul esineb küll probleemne tarvitamine, kuid puudub ametlik diagnoos, jääb see võimalus kasutamata.⁷⁶ Seega ei mõjuta sõltuvuse tuvastamise raskus üksnes üksikjuhtumeid, vaid kujundab laiemalt oportuuniteedipõhimõtte rakendamise praktikad, suunates seda kitsamaks ja selektiivsemaks.

2.6. Kohustuste täitmise kontroll, menetluste uuendamine ja vahekokkuvõtted

Oportuuniteedipõhimõtte kohaldamisel on oluline roll ka sellel, kas isik täidab talle määratud kohustusi, kuna nende täitmisest sõltub, kas kriminaalmenetlust on vaja uuendada või mitte. Intervjuudest selgus, et kohustuste täitmise kontroll ei toimu ühe keskse ja automaatse süsteemi kaudu, vaid põhineb eelkõige dokumentaalsel tõendamisel ning osapoolte vahelisel suhtlusel. Praktikast tähendab see, et esmane vastutus kohustuste täitmise tõendamise eest lasub isikul endal, kes peab prokuratuurile esitama vastavad kinnitused, näiteks tõendi selle kohta, et ta on registreerunud sotsiaalprogrammi SÜTIK või selle edukalt läbinud. Samas ei piirdu kontroll üksnes isiku enda esitatud andmetega. Prokurörid selgitasid, et teatud juhtudel edastavad ka teenuseosutajad ise prokuratuurile infot isiku programmis osalemise ja ravi kohta, eeldusel et isik on andnud selleks vajaliku nõusoleku oma terviseandmete jagamiseks. Juhul kui ei isik ega teenuseosutaja ei ole vajalikke dokumente esitanud, ei järeldata sellest automaatselt kohustuste täitmata jätmist. Sellisel juhul võtavad prokuratuuri konsultandid, eeldusel, et isik on andnud nõusoleku oma terviseandmete töötlemiseks, ühendust kas isiku või teenuseosutajaga, et selgitada, kas dokumendid on jäänud esitamata eksimuse tõttu või on kohustus tegelikult täitmata.⁷⁷

Prokuratuuri lõpetamise taotluste analüüs võimaldab täpsemalt kirjeldada ka isikutele pandavate kohustuste sisu ja ulatust. Näiteks sisaldavad kohustused lisaks rehabilitatsiooniprogrammis osalemisele ka konkreetseid käitumispiiranguid, nagu narkootiliste ainete tarvitamise ja valdamise keeld, kohustus esitada tõendeid programmis osalemise kohta ning vajadusel terviseandmete avaldamine spetsialistidele. See näitab, et oportuuniteedipõhimõtte rakendamine ei piirdu üksnes rehabilitatsioonile suunamisega, vaid

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

hõlmab ka selgeid kontrollimehhanisme, mille eesmärk on tagada isiku käitumise tegelik muutus.⁷⁸

Samas ei kinnita intervjuud autori oletust, et kohustuste täitmata jätmise oleks praktikas sage probleem. Vastupidi, prokurörid rõhutasid, et oportuuniteedi korras lõpetatud menetluste uuendamine toimub pigem harva. Näiteks töid Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokurörid välja, et nende töölauale ei jõudnud narkokuritegude menetlemise perioodil ühtegi juhtumit, kus oportuuniteedi alusel lõpetatud menetlus oleks tulnud kohustuste täitmata jätmise tõttu uuendada.⁷⁹ Sarnast järeldust toetab ka töö autori poolt analüüsitud Põhja Ringkonnaprokuratuuri lõpetamise taotlused ja kriminaalmenetluse uuendamiste taotlused ajavahemikus jaanuar 2023 kuni detsember 2024. Valitud ajaperioodil tehti 61 kriminaalmenetluse lõpetamise taotlust KrMS § 203 lg 1¹ alusel ning nende prokuratuuri dokumentide analüüs võimaldab teha järeldusi oportuuniteedipõhimõtte praktilise toimivuse kohta.⁸⁰ Kohus rahuldab nendest taotlustest 60. Ainult ühel juhul jäeti menetlus lõpetamata põhjusel, et sõltuvus ei olnud piisavalt tõendatud.⁸¹

Menetluste edasise kulgemise analüüs näitab, et 60 lõpetatud menetlusest 10 juhul taotleti kriminaalmenetluse uuendamist, mis moodustab ligikaudu 16,7% kõigist lõpetatud menetlustest. Samas on oluline täpsustada, et nendest kümnest juhtumist ühel juhul jättis kohus uuendamise taotluse rahuldamata, mistõttu tegelikult uuendati menetlus 9 juhul ehk ligikaudu 15% lõpetatud menetlustest.⁸² See tähendab, et ligikaudu 85% juhtudest ei olnud menetluse uuendamiseks alust, mis viitab sellele, et valdav enamus isikutest täitis neile pandud kohustused edukalt.

Analüüsitud kriminaalmenetluse uuendamise taotluste põhjal ilmneb, et kriminaalmenetluse uuendamise peamiseks põhjusteks olid eelkõige isikutele pandud kohustuste täitmata jätmise, sealhulgas rehabilitatsiooniprogrammis mitteosalemine või selle katkestamine, uute õigusrikkumiste toimepanemine ning menetluskulude õigeaegselt tasumata jätmise. Sellest

⁷⁸ Põhja Ringkonnaprokuratuuri taotlused kohtule kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 203 lg 1¹ alusel perioodil 01.01.2023 kuni 31.12.2024.

⁷⁹ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

⁸⁰ Põhja Ringkonnaprokuratuuri taotlused kohtule kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 203 lg 1¹ alusel perioodil 01.01.2023 kuni 31.12.2024.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*

nähtub, et juba menetluse algfaasis toimub teatud määral valimine, kus ebapiisavalt põhistatud taotlused ei jõua eduka lõpplahenduseni.

Samal ajal tuleb arvestada, et suhteliselt madal uuendamiste osakaal ei pruugi kajastada üksnes rehabilitatsioonimeetmete efektiivsust, vaid ka prokuratuuri poolt tehtavat eelvalikut, mille käigus suunatakse oportuuniteedimenetlusse eelkõige isikud, kelle puhul hinnatakse juba eelnevalt kohustuste täitmise tõenäosust piisavalt kõrgeks.

2.7. Vahekokkuvõte

Seega võib prokuröride intervjuude põhjal teha järelduse, et oportuuniteedi kohaldamine narkosõltuvusprobleemidega isikute suhtes ei ole Eestis kujunenud prokuratuuri tavapäraseks töövahendiks, vaid pigem erandlikel juhtudel kasutatavaks lahenduseks. Kuigi seadusandja on loonud selge õigusliku aluse suunata narkosõltuvusprobleemidega isikuid rehabilitatsioonile juba varases menetlusfaasis, ei realiseeru see võimalus praktikas täies ulatuses, sest seadusandja on jätnud prokuröridele suure kaalutlusruumi ning meetme tegelik rakendamine võib taanduda prokuröri subjektiivsele suhtumisele isiku taustainfosse.

Intervjuudest ilmnes ka, et otsustusprotsessis domineerib selgelt riskipõhine lähenemine. Oportuuniteeti kasutatakse eelkõige juhtudel, kus tegemist ei ole narkootiliste ainete levitamisega, isik ei ole kujunenud püsivaks õigusrikkujaks ning tema puhul on olemas vähemalt teatud eeldused käitumise muutmiseks. Kuigi arvesse võetakse selliseid positiivseid tegureid, nagu motivatsioon, varasemad katsed abi saada ja sotsiaalne tugivõrgustik, jäävad need enamasti siiski teisejärguliseks võrreldes prokuröri hinnanguga sellele, kas isik võib jätkata uute kuritegude toimepanemist. See tähendab, et oportuuniteedipõhimõtet rakendatakse valdavalt juhtudel, kus edu tõenäosus on juba algselt suhteliselt kõrge.

Piiravateks teguriteks on ka sõltuvuse tuvastamine ja tõendamine. Praktikas puudub ühtne arusaam sellest, milline tõendamislävi peab olema täidetud, et sõltuvusprobleemi saaks pidada oportuuniteedi kohaldamiseks piisavalt tõendatuks. Kui osa juhtudest lahendatakse paindlikuma sisulise hinnangu alusel, siis teistes olukordades eeldatakse spetsialisti hinnangut või lausa meditsiinilist diagnoosi. See muudab praktika ebaühtlaseks ning sõltuvaks nii konkreetse menetleja kui ka kohtu lähenemisest. Alates 2026. aastast on seda probleemi süvendanud ka

asjaolu, et ravivajaduse hinnangu saamine on muutunud keerulisemaks ja isikule kulukamaks, mis võib omakorda vähendada oportuuniteedi kohaldamist.

Samas näitavad nii intervjuud kui ka prokuratuuri dokumentide analüüs, et juhul kui oportuuniteeti juba kohaldatakse, täidab valdav enamus isikuid neile pandud kohustused edukalt. Kohustuste täitmata jätmine ja kriminaalmenetluse uuendamine ei ole praktikas sage, vaid pigem erandlik.

3. REHABILITATSIOONITEENUSED OPORTUNITEEDIPÕHIMÕTTE RAKENDAMISE KONTEKSTIS

3.1. Rehabilitatsiooniteenuste süsteem kui oportuuniteedipõhimõtte sisuline eeltingimus

Oportuuniteedi kohaldamine sõltuvusprobleemidega isikute suhtes eeldab sisuliselt seda, et kriminaalmenetluse alternatiivina pakutav rehabilitatsioonile suunamine ei ole formaalne menetluslik võimalus, vaid tugineb reaalselt toimivale ja sisuliselt efektiivsele rehabilitatsiooniteenuste süsteemile. Kui riigil puudub suutlikkus pakkuda isikutele kättesaadavaid, järjepidevaid ja nende vajadustele vastavaid sekkumisvõimalusi, ei ole võimalik saavutada ka oportuuniteedipõhimõtte keskset eesmärki, milleks on isiku käitumise muutmine ja korduvkuritegevuse vähendamine.⁸³ Sellisel juhul taandub oportuuniteedi kohaldamine sisuliselt menetlusökonomiliseks instrumendiks, mille abil küll välditakse kriminaalmenetluse jätkamist, kuid ei saavutata sisulist muutust isiku käitumises. Seetõttu saab rehabilitatsiooniteenuste süsteemi käsitleda oportuuniteedi rakendamise kontekstis selle meetme toimimise keskse eeltingimusena, millest sõltub otseselt ka meetme tulemuslikkus.

Eesti sõltuvusprobleemidega isikutele suunatud teenuste süsteem on üles ehitatud mitmetasandiliselt, hõlmates nii tervishoiuteenuseid, sotsiaalteenuseid kui ka õiguskaitse-süsteemi kaudu rakendatavaid sekkumisi⁸⁴, mis peaksid teoreetiliselt moodustama tervikliku ja omavahel seotud rehabilitatsioonisüsteemi.⁸⁵ Tervishoiuteenused keskenduvad eelkõige sõltuvushäire meditsiinilisele käsitlemisele, sealhulgas võõrutusravile, ambulatoorsele ja statsionaarsele ravile ning asendusravile.⁸⁶ Sotsiaalteenused toetavad isiku

⁸³ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Seletuskiri. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.03.2026)

⁸⁴ Lõhmus, L., Purre, M., Tarto, L., Kalda, L., Uudelt, L., Pedjasaar, M., Haan, E. Uimasteid tarvitavatele inimestele suunatud teenuste toimimise ja teenustevahelise koostöö korraldus Eestis ja välisriikides: LÕPPARUANNE. Eesti: Tervise Arengu Instituut 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tai.ee/sites/default/files/2025-09/uimasteid_tarvitavate_inimeste_teenuste_uuringu_aruanne_0.pdf (29.03.2026)

⁸⁵ Siseministeerium. Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat 2014-2018: lõpphindamise raport. Tallinn, 2019. Arvutivõrgus kättesaadav: [https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20\(1%C3%B5pphindamise%20raport\).pdf](https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20(1%C3%B5pphindamise%20raport).pdf) (10.04.2026)

⁸⁶ Lõhmus, L., Purre, M., Tarto, L., Kalda, L., Uudelt, L., Pedjasaar, M., Haan, E. Uimasteid tarvitavatele inimestele suunatud teenuste toimimise ja teenustevahelise koostöö korraldus Eestis ja välisriikides: LÕPPARUANNE. Eesti: Tervise Arengu Instituut 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tai.ee/sites/default/files/2025-09/uimasteid_tarvitavate_inimeste_teenuste_uuringu_aruanne_0.pdf (29.03.2026)

igapäevast toimetulekut, sotsiaalsed kohanemist ja käitumismuutust läbi nõustamise, rehabilitatsiooniprogrammide ja tugiteenuste⁸⁷. Selline lähenemine on kooskõlas nii riiklike arengukavade kui ka rahvusvaheliste käsitlustega, mille kohaselt ei ole sõltuvushäire käsitlemisel piisav üksnes meditsiiniline ravi, vaid vajalik on terviklik lähenemine, mis arvestab isiku psühholoogilisi, sotsiaalseid ja keskkondlikke tegureid.⁸⁸ Eesti Haigekassa kliinilise auditi aruandes on välja toodud, et kuigi selline süsteem on normatiivsel tasandil olemas, ei toimi see praktikas alati ühtse tervikuna, vaid on killustunud ja sõltub suurel määral konkreetsetest vahendusmehhanismidest⁸⁹, mis omakorda mõjutavad ka oportuuniteedi rakendamist.

Sellest tulenevalt tekib selge seos rehabilitatsiooniteenuste süsteemi toimimise ja oportuuniteedipõhimõtte praktilise rakendatavuse vahel, kuna viimane ei sõltu üksnes õiguslikest kriteeriumidest, vaid ka sellest, kas süsteem suudab pakkuda reaalseid ja toimivaid sekkumisvõimalusi. Kui sellised võimalused puuduvad või on piiratud, muutub ka oportuuniteedi kohaldamine problemaatiliseks, kuna puudub sisuline mehhanism, mille kaudu saavutada seaduses ette nähtud eesmärk. See kinnitab ka käesoleva töö teises peatükis tehtud järeldusi, mille kohaselt ei ole oportuuniteedipõhimõtte rakendamine praktikas määratud üksnes normi sisust, vaid eelkõige selle rakendamise praktilistest eeldustest, mis on tihedalt seotud rehabilitatsioonisüsteemi toimimisega.

Kuigi Eesti rehabilitatsiooniteenuste süsteem on formaalselt mitmetasandiline ja hõlmab erinevaid sekkumisvorme, ei tähenda see automaatselt selle süsteemi sisulist toimivust oportuuniteedipõhimõtte kontekstis. Süsteemi killustatus ning erinevate teenuste vähene integreeritus võib praktikas viia olukorrani, kus isiku teekond ühest teenusest teise ei ole sujuv ega järjepidev. Eriti oluline on see sõltuvusprobleemidega isikute puhul, kelle raviprotsess eeldab sageli pikaajalist ja mitmetahulist sekkumist, hõlmates nii meditsiinilist ravi kui ka

⁸⁷ Siseministeerium. Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat 2014-2018: lõpphindamise raport. Tallinn, 2019. Arvutivõrgus kättesaadav: [https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20\(1%C3%B5pphindamise%20raport\).pdf](https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20(1%C3%B5pphindamise%20raport).pdf) (10.04.2026)

⁸⁸ World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. *Sine loco*, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/unodc-who-alternatives-to-conviction-or-punishment-2018.pdf?sfvrsn=430fc82d_2&download=true (20.02.2026)

⁸⁹ Eesti Haigekassa. Kliinilise auditi „Taastusravi- ja rehabilitatsioonisüsteemi korraldus“ aruanne. Eesti, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://tervisekassa.ee/partnerile/tervishoiuteenuste-kvaliteet/kliinilised-auditid#tab-auditid-2020-2021> (18.03.2026)

sotsiaalsed rehabilitatsioonid. Kui nende teenuste vahel puudub selge koordineerimine, võib rehabilitatsiooniprotsess katkeda või jääda ebapiisavaks, mis omakorda vähendab oportuuniteedipõhimõtte rakendamise efektiivsust. Seetõttu ei saa rehabilitatsiooniteenuste olemasolu hinnata üksnes nende formaalse kättesaadavuse alusel, vaid oluline on ka nende kvaliteet, järjepidevus ning võime pakkuda isikule terviklikku tuge kogu rehabilitatsiooniprotsessi vältel.

3.2. SÜTIK programm kui rehabilitatsioonisüsteemi keskne suunamismehhanism

Eestis on sõltuvushäire ravi- ja tugisüsteemi arendamine toimunud järk-järgult, mille tulemusena on kujunenud SÜTIK ehk sõltuvushäirete ravi- ja tugisüsteem, mille eesmärk on pakkuda isikule järjepidevat ja vajaduspõhist tuge erinevate teenuste kaudu.⁹⁰ Intervjuude põhjal ilmneb, et kuigi Eestis on olemas mitmeid erinevaid rehabilitatsiooniteenuseid, ei põhine prokuröride otsustuspraktika nende teenuste vahel valimisel, vaid toimub valdavalt ühe keskse suunamismehhanismi kaudu, milleks on sotsiaalprogramm SÜTIK. Praktikas tähendab see, et oportuuniteedipõhimõtte kohaldamisel ei tee prokurör otsust konkreetse rehabilitatsiooniteenuse osas, vaid suunab isiku esmasele hindamisele, mille käigus spetsialistid kaardistavad isiku vajadused ning otsustavad edasised sekkumisviisid.⁹¹ Selline lähenemine vähendab oluliselt prokuröri rolli isiku rehabilitatsiooniprotsessi sisulisel kujundamisel ning võimaldab keskenduda eelkõige menetluslikele otsustele, jättes samas isiku vajaduste detailse hindamise spetsialistide pädevusse.

Intervjuudest ilmnes, et SÜTIK programm ei ole üksnes suunamismehhanism, vaid kujundab sisuliselt kogu oportuuniteedipõhimõtte rakendamise praktikat. Prokurörid ei tee otsest valikut erinevate rehabilitatsiooniteenuste vahel, vaid suunavad isiku esmasele hindamisele SÜTIK programmi. Edasine sekkumine sõltub suurel määral sellest, kuidas SÜTIK programmi raames isiku vajadusi hinnatakse.⁹² See tähendab, et kuigi süsteem lihtsustab menetlejate tööd, võib see piirata prokuröri poolt individuaalsemate ja paindlikumate lahenduste kasutamist, eriti juhtudel, kus isiku vajadused ei vasta standardsetele programmidele. Lisaks võib selline lähenemine tähendada, et kogu süsteemi toimivus sõltub ühe programmi suutlikkusest, mis

⁹⁰ Kallaste, K., Vaher, M. Tugiisik narkootikume tarvitavatele inimestele ehk programm SÜTIK. Ülevaade programmi rakendamisest 2018-2022. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: https://tai.ee/sites/default/files/2022-12/SYTIK_ylevaade.2022_0.pdf (07.04.2026)

⁹¹ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

⁹² *Ibid.*

muudab oportuuniteedipõhimõtte rakendamise haavatavaks juhul, kui selle programmi toimimises tekivad probleemid.

Rehabilitatsiooniteenuste süsteemi tegelik mitmekesisus ei kajastu otseselt kriminaalmenetluse otsustes, vaid realiseerub alles hilisemas etapis pärast isiku suunamist SÜTIK programmi.⁹³ See tähendab, et prokuratuur suunab isiku SÜTIK programmi, kus siis omakorda otsustatakse, millise koostööpartneri või raviteenuse pakkuja juurde isik suunatakse. Selline lähenemine on äärmiselt praktiline, kuna see lihtsustab prokuröri otsustusprotsessi ja vähendab vajadust detailsete teadmiste järele erinevate teenuste kohta.

Samas toob SÜTIK-u keskne roll esile probleemi süsteemi läbipaistvuses, kuna prokurörid ei puutu otseselt kokku erinevate rehabilitatsiooniteenuste toimimise, kättesaadavuse ega kvaliteediga. Nende teadmine süsteemist kujuneb kaudse kogemuse kaudu ning ei pruugi anda terviklikku pilti sellest, millised võimalused tegelikult olemas on ning millised on süsteemi probleemkohad.⁹⁴ Selline olukord võib omakorda piirata võimalust hinnata oportuuniteedipõhimõtte sisulist efektiivsust ning vähendada teadlikkust sellest, milliseid muudatusi oleks süsteemis vaja, et tagada selle parem toimimine.

SÜTIK programmi eesmärk on tagada sõltuvusprobleemidega isikule järjepidev ja vajaduspõhine abi. Programmi keskne roll esmase hindamise kaudu tähendab, et edasine sekkumine kujuneb spetsialistide hinnangute põhjal, mitte menetleja otsese valiku tulemusena.⁹⁵ See omakorda kinnitab ka käesolevas töös tuvastatud praktikad, mille kohaselt sõltub oportuuniteedipõhimõtte sisuline rakendamine suurel määral SÜTIK programmi toimimisest ning selle raames tehtavatest otsustest.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ Kallaste, K., Vaher, M. Tugiisik narkootikume tarvitavatele inimestele ehk programm SÜTIK. Ülevaade programmi rakendamisest 2018-2022. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: https://tai.ee/sites/default/files/2022-12/SYTIK_ylevaade.2022_0.pdf (07.04.2026)

3.3. Rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus ja selle kaudne mõju oportuuniteedipõhimõtte rakendamisele

Prokuröridega tehtud intervjuudest ei ilmnenu, et rehabilitatsiooniteenuste üldine kättesaadavus kujutaks endast nende jaoks igapäevast ja süsteemset takistust oportuuniteedipõhimõtte kohaldamisel. Selline järeldus on aga suurel määral seotud sellega, kuidas rehabilitatsioonile suunamine praktikas toimub, kuna prokurör ei pea tegema otsust konkreetse teenuse valiku osas, vaid saab suunata isiku ühtsesse esmase hindamise süsteemi, mille kaudu toimub edasine teenustele suunamine.⁹⁶

Samas ilmneb intervjuudest, et hüpoteetilises olukorras, kus SÜTIK programmi suunamisel tekib konkreetne takistus, näiteks teenuseosutaja ei ole võimeline isikut vastu võtma puuduva rahastatuse tõttu (Programm SÜTIK on Tervise Arengu Instituudi rahastatud⁹⁷, mille tegevust omakorda rahastatakse riigieelarvest, sihtannetustest, majandustegevusest saadud tulust ja muudest välisallikatest⁹⁸) või puudub sobiv programmi koostööpartner raviteenuse osutamiseks, muutub rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus otsustavaks teguriks oportuuniteedipõhimõtte kohaldamisel. Sellisel juhul peab prokurör hindama, kas oportuuniteedi kohaldamine täidaks oma eesmärgi olukorras, kus isikut ei ole võimalik reaalselt suunata toimivale rehabilitatsiooniteenusele. Kui selline kindlus puudub, ei pruugi rehabilitatsioonile suunamine olla sisuliselt põhjendatud ning eelistatakse tavapäraselt kriminaalmenetlust.⁹⁹ See näitab, et rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus ei pruugi olla pidev probleem, kuid selle puudumine konkreetsetes juhtumites võib olla määrava tähtsusega ning mõjutada otseselt oportuuniteedi kohaldamist.

Sellest tulenevalt võib järeldada, et rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus toimib oportuuniteedipõhimõtte rakendamisel eeltingimusena, mille olemasolul on võimalik rakendada paindlikumat ja rehabilitatsioonikeskset lähenemist, kuid mille puudumisel muutub see praktiliselt teostamatuks. Kuigi prokurörid ei pruugi igapäevaselt tajuda teenuste kättesaadavuse probleemi, ei tähenda see, et see puuduks, vaid pigem seda, et see avaldub

⁹⁶ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

⁹⁷ Kallaste, K., Vaher, M. Tugiisik narkootikume tarvitavatele inimestele ehk programm SÜTIK. Ülevaade programmi rakendamisest 2018-2022. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: https://tai.ee/sites/default/files/2022-12/SYTIK_ylevaade.2022_0.pdf (07.04.2026)

⁹⁸ Tervise Arengu Instituudi põhimäärus - RT I, 16.02.2024, 7.

⁹⁹ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

kaudselt ning mõjutab otsustusprotsessi eelkõige nendes olukordades, kus süsteem ei suuda pakkuda toimivaid lahendusi.

3.4. Rehabilitatsiooniteenuste süsteemsed kitsaskohad ja nende mõju oportuunitedipõhimõtte rakendamisele

Eelneva analüüsi põhjal on võimalik eristada mitmeid rehabilitatsiooniteenuste süsteemseid kitsaskohti, mis võivad mõjutada rehabilitatsiooniteenuste tulemuslikkust. Üheks olulisemaks probleemiks on teenuste killustatus, mis tähendab, et erinevad rehabilitatsiooniteenused toimivad eraldiseisvalt ning puudub ühtne ja selgelt struktureeritud süsteem, mis võimaldaks isikut suunata sujuvalt ühest teenusest teise.¹⁰⁰ See omakorda võib viia olukorrani, kus rehabilitatsiooniprotsess ei ole järjepidev ning isik ei saa vajalikku tuge terviklikul kujul.

Teiseks probleemiks on teenuste ebaühtlane kättesaadavus ja kvaliteet, mis tähendab, et kuigi teatud teenused on normatiivsel tasandil olemas, ei pruugi need olla kõigile isikutele võrdselt kättesaadavad või sobivad¹⁰¹. See võib sõltuda nii geograafilistest teguritest kui ka konkreetsete teenuste spetsiifikast, näiteks sellest, millistele sihtrühmadele need on suunatud.¹⁰² Selline ebaühtlus võib viia olukorrani, kus oportuunitedipõhimõtte rakendamine ei ole praktikas ühtlane, vaid sõltub suurel määral sellest, millised võimalused on konkreetses olukorras olemas.

Kolmandaks ilmneb selgelt, et rehabilitatsiooniteenuste süsteem ei ole piisavalt integreeritud kriminaalmenetluse süsteemiga, mis tähendab, et kuigi oportuunitedipõhimõtte loob õigusliku aluse rehabilitatsioonile suunamiseks, ei ole selle rakendamine alati toetatud toimiva koostöömehhanismiga õiguskaitseasutuste ja teenuseosutajate vahel.¹⁰³ See viib olukorrani,

¹⁰⁰ Eesti Haigekassa. Kliinilise auditi „Taastusravi- ja rehabilitatsioonisüsteemi korraldus“ aruanne. Eesti, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://tervisekassa.ee/partnerile/tervishoiuteenuste-kvaliteet/kliinilised-auditid#tab-auditid-2020-2021> (18.03.2026)

¹⁰¹ Siseministerium. Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat 2014-2018: lõpphindamise raport. Tallinn, 2019. Arvutivõrgus kättesaadav: [https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20\(1%C3%B5pphindamise%20raport\).pdf](https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20(1%C3%B5pphindamise%20raport).pdf) (10.04.2026)

¹⁰² Lõhmus, L., Purre, M., Tarto, L., Kalda, L., Uudelt, L., Pedjasaar, M., Haan, E. Uimasteid tarvitavatele inimestele suunatud teenuste toimimise ja teenustevahelise koostöö korraldus Eestis ja välisriikides: LÕPPARUANNE. Eesti: Tervise Arengu Instituut 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tai.ee/sites/default/files/2025-09/uimasteid_tarvitavate_inimeste_teenuste_uuringu_aruanne_0.pdf (29.03.2026)

¹⁰³ Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.

kus rehabilitatsioon jääb teatud määral kriminaalmenetlusest eraldiseisvaks protsessiks, mille tulemused ei ole otseselt seotud menetlusotsustega.

Kõigi nende tegurite koosmõju tähendab, et oportuuniteedipõhimõtte rakendamine ei sõltu üksnes seadusest tulenevatest eeldustest, vaid on tugevalt mõjutatud rehabilitatsiooniteenuste süsteemi tegelikust toimimisest. See kinnitab järeldust, et oportuuniteedipõhimõtte piirangud ei tulene niivõrd normist endast, vaid selle rakendamise praktilistest eeldustest, mis on seotud nii institutsionaalse korralduse, ressursside kui ka süsteemi ülesehitusega.

3.5. Vahekokkuvõte

Käesoleva peatüki analüüs näitab, et rehabilitatsiooniteenused mängivad oportuuniteedipõhimõtte rakendamisel kesket rolli, kuid nende toimimine ei toeta alati selle meetme eesmärke täiel määral. Kuigi süsteem võimaldab isikuid suunata rehabilitatsioonile ning praktikas kasutatakse selleks eelkõige SÜTIK programmi kui kesket suunamismehhanismi, ei kajastu rehabilitatsiooniteenuste tegelik mitmekesisus otseselt prokuratuuri otsustes, vaid realiseerub alles hilisemas etapis. See tähendab, et oportuuniteedi rakendamine on teatud määral standardiseerunud ning ei pruugi alati arvestada piisavalt individuaalseid eripärasid.

Lisaks ilmneb, et rehabilitatsiooniteenuste süsteemi toimimine mõjutab otseselt oportuuniteedi rakendamist, kuigi selle mõju ei ole alati prokuröridele otseselt nähtav. Teenuste kättesaadavus, sõltuvuse tuvastamise võimalused, süsteemi läbipaistvus ning institutsionaalne koostöö kujutavad endast olulisi tegureid, mis määravad, kas ja millisel määral on võimalik oportuuniteeti kohaldada. Eriti selgelt ilmneb see olukordades, kus rehabilitatsioonile suunamine eeldab täiendavaid ressursse või ei ole praktiliselt teostatav, mis võib viia oportuuniteedi mittekohaldamiseni ka juhtudel, kus see oleks sisuliselt põhjendatud.

Seega võib järeldada, et oportuuniteedipõhimõtte piirangud Eesti kriminaalmenetluses ei tulene eelkõige õiguslikust regulatsioonist, vaid selle rakendamise praktilistest eeldustest, mis on tihedalt seotud rehabilitatsiooniteenuste süsteemi toimimisega. See tähendab, et oportuuniteedipõhimõtte tõhusamaks rakendamiseks ei piisa üksnes normi muutmisest, vaid vajalik on ka rehabilitatsioonisüsteemi arendamine, sealhulgas selle parem integreerimine kriminaalmenetlusega ning läbipaistvuse suurendamine.

4. ALTERNATIIVSED MEETMED NARKOSÖLTLASTELE RAHVUSVAHELISE PRAKTIKA NÄITEL JA SOOVITUSLIKUD MUUDATUSED EESTI PRAKTIKAS¹⁰⁴

4.1. Rehabilitatsioonikeskne lähenemine kriminaalpoliitikas ja selle tähendus Eesti kontekstis

Käesolev peatükk tugineb eelnevates peatükkides tuvastatud probleemidele ning analüüsib rahvusvaheliste praktikate põhjal võimalikke lahendusi. Eesmärk ei ole kirjeldada erinevaid mudeleid, vaid hinnata ka nende rakendatavust Eesti kontekstis.

Rahvusvahelises kriminaalpoliitikas liigub sõltuvusprobleemidega õigusrikkujate käsitlemisel rõhuasetus üha enam karistusõiguslikult reageerimiselt lahenduste poole, mis mõjutavad õigusrikkumise algpõhjuseid¹⁰⁵, eelkõige alkoholi- või uimastisõltuvust, sellega seotud sotsiaalseid probleeme ning korduvkuritegevust. Selline lähenemine lähtub arusaamast, et sõltuvusprobleemidega isikute puhul ei pruugi traditsiooniline karistus olla tõhus, kuna see ei käsitle kuritegeliku käitumise põhjuseid.¹⁰⁶

Ühendkuningriigi probleemilahendusele suunatud kohtute tegevuse eesmärgina on rõhutatud, et sõltuvusprobleemidega õigusrikkujaid tuleb suunata oma probleemiga tegelema, kasutades selleks samaaegselt järelevalvet, ravi, testimisi ja muid isiku vajadustele kohandatud tugiteenuseid.¹⁰⁷ Seega on rehabilitatsioonikeskne lähenemise eesmärgiks muuta isiku käitumist pikas perspektiivis. Nii näiteks suunab Portugali politsei narkootikumide tarvitajad, olgu need siis probleemsed või mitte, narkootikumide kuritarvitamise ennetamise riiklikku komisjonide võrgustikku.¹⁰⁸ Selline lähenemine on sisuliselt kooskõlas ka Eesti

¹⁰⁴ Selle peatüki teksti sõnastuse korrigeerimisel on kasutatud OpenAI (2025). ChatGPT 5.3 [suur keelemudel]. <https://chat.openai.com/>

¹⁰⁵ Office of the High Commissioner for Human Rights. Human Rights Challenges in Addressing and Countering All Aspects of the World Drug Problem. USA, 2023. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/sessions-regular/session56/A-HRC-54-53-summary.pdf> (28.04.2026)

¹⁰⁶ Volkow, N. D. Addiction should be treated, not penalized. Neuropsychopharmacology. USA, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8369862/> (27.04.2026)

¹⁰⁷ Ministry of Justice of UK, Raab, D. New Problem-Solving Courts to combat drug and alcohol-fuelled crime. Ühendkuningriigid, 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.gov.uk/government/news/new-problem-solving-courts-to-combat-drug-and-alcohol-fuelled-crime> (14.04.2026)

¹⁰⁸ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Alternatives to punishment for drug-using offenders. Lissabon, 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.euda.europa.eu/publications/emcdda-papers/alternatives-to-punishment_en (31.03.2026)

oportuunitedipõhimõtte eesmärkidega, sest KrMS § 203 lg 1¹ võimaldab sõltuvusprobleemiga isiku puhul nihutada rõhuasetuse karistamiselt ravile, kontrollile ja rehabilitatsioonile.

Käesoleva töö teises ja kolmandas peatükis tehtud analüüs näitab siiski, et Eestis ei seisne peamine probleem enamasti mitte selles, et õiguslik alus puuduks, vaid selles, et rehabilitatsioonile suunamine on seotud prokuröri subjektiivse otsustusega ja ei ole menetluslikult talle teatud kriteeriumite esinemisel kohustuslik.

Oluline on ka see, et rehabilitatsioonikeskset lähenemist ei rakendata eri riikides ühesuguselt. Paljudes riikides on selleks loodud probleemilahendusele suunatud kohtud, mis ühendavad ravi, järelevalve ja menetlusliku kontrolli üheks tervikuks. Nende mudelite analüüs võimaldab paremini hinnata, milliseid elemente oleks võimalik kohandada Eesti süsteemi arendamiseks.

4.2. Narkokohtud ja probleemilahendusele suunatud kohtud kui alternatiivne menetlusmudel

Rehabilitatsioonikeskse lähenemise tulemusena loodud narkokohtute töös on sõltuvusravi, järelevalve ja menetluslik kontroll on omavahel tihedalt seotud. Erinevalt tavapärasest kriminaalmenetlusest ei keskendu need üksnes süükküsimuse lahendamisele, vaid püüavad mõjutada õigusrikkumise aluseks olevaid tegureid. See kontseptsioon töötati esmakordselt välja Ameerika Ühendriikides 1980. aastate lõpus. Selle mudeli aluseks on uskumus, et narkootikumidega seotud kuritegeliku käitumisega seotud probleemid nõuavad pigem sotsiaalseid või terapeutilisi kui õiguslikke lahendusi.¹⁰⁹

Kanada prokuratuuri juhendi kohaselt on uimastiravikohus kohtulikult juhitud raviprogramm, mis võimaldab aine tarvitamise häirega isikul oma sõltuvusega sisuliselt tegeleda ning mida toetab mittevahendlik, mitme eriala koostööl põhinev keskkond, kuhu kuuluvad kohtunikud, prokurörid, kaitsjad, õiguskaitseasutused, sotsiaalteenused ja tervishoiuspetsialistid. See tähendab, et narkokohus ei ole pelgalt menetluse lõpetamise viis, vaid eraldi menetlusmudel, kus sõltuvusravi ja kohtulik kontroll on omavahel tihedalt seotud.¹¹⁰

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Public Prosecution Service of Canada. Drug Treatment Courts. Kanada, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ppsc-sppc.gc.ca/eng/pub/fpsd-sfpg/fps-sfp/tpd/p6/ch01.html> (14.04.2026)

Kanada mudeli puhul on oluline, et programmi keskmes ei ole üksnes karskus kui ideaalne eesmärk, vaid eelkõige osaleja suutlikkus tegeleda nende teguritega, mis on tema aine tarvitamise ja kuritegeliku käitumise aluseks. Juhendis rõhutatakse, et kuigi uimastite tarvitamisest hoidumine on optimaalne siht, ei pruugi see kõigi osalejate puhul olla kohe realistlik ning keskseks mõõdikuks on osaleja võime katkestada kuritegevuse ja aine tarvitamise tsükkel ning kujundada positiivsemaid käitumismustreid.¹¹¹ Selline käsitlus on oluline ka Eesti kontekstis, sest see näitab, et rehabilitatsioonikeskne mudel ei tohiks lähtuda ainult formaalsest diagnoosist või kohesest raviedust, vaid peab arvestama sõltuvusest taastumise pikaajalist iseloomu.

Samuti ei ole Kanada mudelis narkokohtusse sobivuse hindamine hindamine juhuslik. Sobivust tuleb hinnata arsti poolt väljastatud tõendi alusel¹¹², isik peab olema valmis raviprogrammile pühenduma ning ravi peab olema kohandatud vastavalt tema isiku, kuritegeliku käitumise ja retsidiivsuse vähendamise eesmärgiga. Lisaks tuleb arvestada konkreetseid tegureid, sealhulgas vägivalla olemasolu, avaliku julgeoleku küsimusi ja isiku varasemat karistatust.¹¹³ See lähenemine on sarnane Eesti praktikaga, kus oportuuniteedi kohaldamisel mängivad samuti olulist rolli kuriteo olemus, isiku taust ja prokuröri hinnang rehabilitatsiooni tulemuslikkusele.

Uus-Meremaa *Alcohol and Other Drug Treatment Court* (edaspidi AODT) annab narkokohtu mudelist hea ülevaate väiksema riigi näitel. Uus-Meremaa justiitsministeeriumi andmetel on AODT eesmärk murda õigusrikkumise tsükkel, ravides selle aluseks olevaid põhjuseid. See omakorda pakub vangistusele alternatiivi inimestele, kelle õigusrikkumine on juhitud alkoholi või muude uimastite tarvitamise häirest. Kasutatav mudel hõlmab intensiivset seiret, juhtumikorraldust, narkotestimist, mentorlust ja regulaarseid kohtusse ilmunisi, samal ajal kui karistuse määramine lükatakse edasi programmi läbimise ajaks. Programm kestab üks kuni kaks aastat ning eduka läbimise järel mõistetakse osalejale kogukonnapõhine, mitte vangistuslik karistus. Kui osaleja programmi tingimusi ei täida või soovib sellest lahkuda,

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Public Prosecution Service of Canada. Drug Treatment Court – Application Form. Kanada, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.camh.ca/-/media/files/dtc/drug-treatment-court-application-form-pdf.pdf> (28.04.2026)

¹¹³ Public Prosecution Service of Canada. Drug Treatment Courts. Kanada, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ppsc-sppc.gc.ca/eng/pub/fpsd-sfpg/fps-sfp/tpd/p6/ch01.html> (14.04.2026)

liigub asi tagasi tavapärasesse kohtumenetlusse.¹¹⁴ See on sarnane Eestis oportuuniteediga lõpetatud menetluse uuendamisele, kus samuti menetlus jätkub peale uuendamist kohtus.

AODT väärtus Eesti vaates seisneb selles, et kohtulik järelevalve, ravi ja sotsiaalne tugi ühendatakse üheks protsessiks. Uus-Meremaa justiitsministeeriumi järgi kuuluvad AODT meeskonda politseiprokurör, kaitsja, kliinilised juhtumikorraldajad, eakaaslastest tugispetsialistid, Māori kultuurinõustaja, kriminaalhooldusametnikud ja kohtukoordinaator, kusjuures meeskonda juhib kohtunik. Kliinilised juhtumikorraldajad koordineerivad individuaalset raviprogrammi ja annavad kohtule regulaarselt tagasisidet, eakaaslastest tugispetsialistid pakuvad mentorlust ning kohtukoordinaator haldab infovoogu, sealhulgas narkotestide tulemuste liikumist.¹¹⁵ See tähendab, et erinevalt Eesti praegusest süsteemist ei ole ravi, kontroll ja teabe liikumine hajutatud eri institutsioonide vahel, vaid on koondatud menetluslikult ühte meeskonda.

Ühendkuningriigi probleemilahendusele suunatud kohtute pilootprojektid rõhutavad omakorda eriti tugevalt sama kohtuniku järjepidevat rolli ja intensiivset kogukondlikku järelevalvet. Ametliku teate kohaselt peavad osalejad ilmuma vähemalt kord kuus sama kohtuniku ette, neil on intensiivne tugi ja järelevalve kriminaalhooldussüsteemilt ning neile pakutakse individuaalsetele vajadustele kohandatud teenuseid, sealhulgas sõltuvusravi, taastumist toetavaid teenuseid, eluasemeabi ja hariduslikku tuge. Samuti saavad nad ravi ning läbivad sagedast ja juhuslikku uimastitestimist. Hea edenemise korral võib kohus tingimusi leevendada, samas kui rikkumiste korral võib kohtulik kontroll karmistuda ning teatud juhtudel võib rikkumine viia isegi lühiajalise vangistuseni.¹¹⁶ See näitab, et probleemilahendusele suunatud kohtud ei tähenda karistuse kadumist, vaid karistusõigusliku ja rehabilitatsioonilise lähenemise ühendamist.

Narkohtute peamiseks eeliseks käesoleva töö vaates on see, et need lahendavad korraga mitu Eestis tuvastatud praktilist probleemi. Esiteks ühendavad need sõltuvuse hindamise, ravile suunamise ja kohustuste täitmise kontrolli üheks menetluslikuks tervikuks, mis vähendaks

¹¹⁴ Ministry of Justice of NZ. Alcohol and Other Drug Treatment Court. Uus-Meremaa, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justice.govt.nz/courts/criminal/specialist-courts/alcohol-and-other-drug-treatment-court/> (14.04.2026)

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ Ministry of Justice of UK, Raab, D. New Problem-Solving Courts to combat drug and alcohol-fuelled crime. Ühendkuningriigid, 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.gov.uk/government/news/new-problem-solving-courts-to-combat-drug-and-alcohol-fuelled-crime> (14.04.2026)

Eestis esile kerkinud probleemi, et sõltuvuse tõendamine, ravivajaduse selgitamine ja kohustuste täitmise kontroll toimuvad eri kohtades ja eri loogika alusel. Teiseks loovad need järjepideva kohtuliku kontrolli, mis muudab dokumentide esitamise ja järelkontrolli lihtsamaks ja tõhusamaks. Kolmandaks koondavad need eri institutsioonide teabe ja vastutuse ühte protsessi, mis aitaks vähendada piirkondlikke erinevusi ja ebaühtlust praktikates.

Samas ei ole narkokohtud probleemivabad. Kanada juhend näitab, et programmi pääsemiseks tuleb hinnata nii osaleja valmisolekut kui ka tema võimet ravile pühenduda, mis tähendab, et süsteem võib juba algselt eelistada parema prognoosiga isikuid.¹¹⁷ See lähenemine ühtib kaudselt Eesti praktika põhjal tehtud järeldusega, et ka Eestis suunatakse oportuuniteedimenetlusse pigem need isikud, kelle puhul peetakse kohustuste täitmise tõenäosust kõrgemaks. Seega ei kõrvalda narkokohus automaatselt valikulisuse probleemi, vaid võib selle luua teisel kujul, kui programmi pääsemise tingimused osutuvad liiga kitsaks.

Lisaks tekivad narkokohtu mudelis põhiõiguste ja menetlusgarantiide küsimused. Kui kohus on samaaegselt järelevalvaja, motiveerija ja lõppastmes ka sanktsioneerija, tuleb väga täpselt reguleerida osalemise vabatahtlikkus, väljalangemise tagajärjed ja see, kuidas vältida olukorda, kus ravi muutub sisuliselt kohtuliku surve all toimuvaks varjatud sundraviks. Kanada juhend ja Uus-Meremaa AODT näitavad, et seda on võimalik teha, kuid see eeldab selgeid osalemisreegleid, läbipaistvat rollijaotust ja tugevat menetluslikku kontrolli.

Eesti jaoks ei pruugi seetõttu olla realistlik kohe luua eraldi narkokohut, kuid reaalne oleks võtta üle selle mudeli põhikomponendid. Praktikas võiks see tähendada spetsialiseeritud mudelit, kus teatud liiki sõltuvusprobleemidega seotud kriminaalasjad koonduksid väljaõppe saanud kohtunike ja prokuröride kätte, nendega töötaks koos juhtumikorralduse meeskond ning sõltuvuse esmane hindamine oleks süsteemi sisse integreeritud. Selline lahendus annaks Eesti jaoks juurde just selle, millest Eesti hetkepraktikas kõige rohkem puudu jääb ehk kiirema ja usaldusväärsema tee sõltuvusprobleemi hindamiseni, selgema info liikumise, järjepidevama kontrolli kohustuste täitmise üle ja ühtlasema praktika eri piirkondade vahel.

¹¹⁷ Public Prosecution Service of Canada. Drug Treatment Courts. Kanada, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ppsc-sppc.gc.ca/eng/pub/fpsd-sfpg/fps-sfp/tpd/p6/ch01.html> (14.04.2026)

4.3. Juhtumipõhine lähenemine ja juhtumikorraldus kui Eesti jaoks realistlikum lahendus

Kui eraldi narkokohtu loomine võib Eesti jaoks olla ressursimahukas, siis rahvusvaheliste mudelite põhjal on selgelt näha, et üks nende kõige olulisemaid toimetehhanisme on tugev juhtumikorraldus. Uus-Meremaa AODT on kliinilised juhtumikorraldajad ja kohtukoordinaator keskse tähtsusega, sest nad seovad kokku ravi, testimise, kohtuliku kontrolli, info liikumise ja osaleja taastumise toetamise. Samuti rõhutatakse kogemusrõustajate ehk sõltuvusest vabanenud isiku poolt osutatava tugiteenuse ja kriminaalhoolduse rolli, mis aitab vältida seda, et kohtulikult juhitud ravi piirdub ainult formaalse kontrolliga.¹¹⁸

Sama loogika on nähtav ka Ühendkuningriigi probleemilahendusele suunatud kohtute pilootprojektides, kus osaleja ei allu ainult kohtulikule kontrollile, vaid saab ka terviklikke teenuseid. See tähendab, et sõltuvusravi, eluasemeabi, taastumist toetavad teenused ja hariduslik tugi ei toimi eraldi, vaid osana ühest koordineeritud plaanist.¹¹⁹ Eesti töö vaates on see oluline, sest kolmanda peatüki järeldused näitasid, et kuigi SÜTIK täidab Eestis esmast suunamisfunktsiooni, siis rehabilitatsiooniprotsess ei pruugi olla jätkusuutlik, kui sinna ei kaasata erinevaid teenusepakkujaid, seal hulgas kohaliku omavalitsuse poolt pakutavaid sotsiaalteenuseid.

Seetõttu oleks Eesti jaoks üks realistlikumaid arengusuundi tugevdada oportuuniteedimenetluste juures just juhtumikorraldust. See tähendaks, et niipea kui prokurör või kohus otsustab sõltuvusprobleemiga isiku puhul kasutada § 203 lg 1¹ või sobivatel juhtudel § 202, määratakse isikule konkreetne koordinaator, kelle ülesanne ei piirdu pelgalt esimese kontakti loomisega, vaid kes vastutab kogu kohustuste perioodi vältel ravi edenemise, teenustele jõudmise, dokumentide liikumise ja takistuste lahendamise eest. Selline lahendus oleks Eesti ressursside mõttes märksa realistlikum kui eraldi narkokohtu loomine, kuid samas võtaks üle ühe rahvusvaheliselt olulisima tõhusa praktika elemendi.

¹¹⁸ Ministry of Justice of NZ. Alcohol and Other Drug Treatment Court. Uus-Meremaa, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justice.govt.nz/courts/criminal/specialist-courts/alcohol-and-other-drug-treatment-court/> (14.04.2026)

¹¹⁹ Ministry of Justice of UK, Raab, D. New Problem-Solving Courts to combat drug and alcohol-fuelled crime. Ühendkuningriigid, 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.gov.uk/government/news/new-problem-solving-courts-to-combat-drug-and-alcohol-fuelled-crime> (14.04.2026)

4.4. Tasuta ja kiire esmase hindamise tagamine

Käesoleva töö üks selgemaid järeldusi on, et Eestis takerdub rehabilitatsioonile suunamine sageli juba sõltuvuse tõendamise või ravivajaduse esmase hindamise etapis. Rahvusvaheliste mudelite põhjal on aga näha, et just hindamise kiirus ja süsteemisisene kättesaadavus on üks peamisi tegureid, mis võimaldab rehabilitatsioonikesksel menetlusel üldse toimida. Kanada juhend eeldab, et kohtulikult juhitud raviprogrammi sobivushindamine on programmi osa, mitte midagi sellist, mille osaleja peaks ise leidma.¹²⁰ Uus-Meremaa AODT-kohus toimib samal põhimõttel, sidudes hindamise, ravi ja kohtuliku kontrolli üheks terviklikuks protsessiks.¹²¹

Eelnevast tulenevalt on väga selge, et kui riik peab sõltuvusprobleemi menetluslikult oluliseks, siis tuleb selle hindamiseks ja kontrollimiseks luua eraldi kiire viis, mitte jätta inimest eriarsti järjekordade, juhusliku kättesaadavuse ja isikliku rahalise võimekuse meelevalda. Eesti puhul tähendaks see, et oportuuniteedimenetlusega seotud juhtude jaoks tuleks luua riiklikult rahastatud ja lühikese menetlustähtajaga toimiv esmahindamise süsteem. See vähendaks sõltuvuse tõendamise ebaühtlust, toetaks menetlusökonoomiat ning parandaks oportuuniteedipõhimõtte tegelikku kättesaadavust. Tõenäoliselt oleks selle süsteemi parimaks rakendajaks Viljandi Haigla, kus juba praegu toimib riiklikult tunnustatud statsionaarne rehabilitatsiooniteenus uimastisõltuvusega täisealisele inimesele Viljandi või Sillamäe osakonnas ja ambulatoorne rehabilitatsiooniteenus ehk järelteenus Tallinnas, Narvas ja Jõhvis.

4.5. Karistusõiguslikud muudatused ja nende mõju oportuuniteedipõhimõttele

Karistusseadustiku piirmäärade muutmine mõjutab tõenäoliselt ka seda, millise menetlusliku instrumendi kaudu sõltuvusprobleemidega õigusrikkujaid edaspidi rehabilitatsioonile suunatakse. Kui osa narkosüütegusid hakkab kvalifitseeruma teise astme kuritegudena, väheneb nende juhtumite hulk, kus KrMS § 203 lg 1¹ on vajalik seetõttu, et KrMS § 202 ei ole kuriteo raskusastme tõttu kasutatav.

¹²⁰ Public Prosecution Service of Canada. Drug Treatment Courts. Kanada, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ppsc-sppc.gc.ca/eng/pub/fpsd-sfpg/fps-sfp/tpd/p6/ch01.html> (14.04.2026)

¹²¹ Ministry of Justice of NZ. Alcohol and Other Drug Treatment Court. Uus-Meremaa, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justice.govt.nz/courts/criminal/specialist-courts/alcohol-and-other-drug-treatment-court/> (14.04.2026)

Selline areng võib menetluslikult olla otstarbekas, kuna KrMS § 202 võimaldab kriminaalmenetluse lõpetamist lihtsamas korras ning ilma kohtule vastavat taotlust esitamata. Samas ei taga menetlusliku aluse laienemine iseenesest rehabilitatsioonikeskse lähenemise sisulist tugevnemist. Kui rohkem juhtumeid liigub KrMS § 202 kohaldamisalasse, peab prokuratuuril olema selge arusaam sellest, millisele teenusele isik suunatakse, kuidas tema ravivajadust hinnatakse ning kuidas kontrollitakse talle pandud kohustuste täitmist. Vastasel juhul võib menetluslik lihtsustumine viia olukorrani, kus rehabilitatsioonile suunamine muutub formaalseks ega täida oma sisulist eesmärki.

Seetõttu ei saa karistusõiguslikke muudatusi käsitleda üksnes kvalifikatsiooni või menetluskoormuse küsimusena. Rahvusvahelised mudelid näitavad, et alternatiivsete meetmete tegelik väärtus sõltub sellest, kas nende rakendamist toetavad toimivad hindamis-, suunamis- ja juhtumikorraldusmehhanismid. Õigusliku võimaluse olemasolu on vajalik, kuid mitte piisav eeldus. Kui puudub kiire ja usaldusväärne sõltuvuse hindamine ning järjepidev teenustele suunamine, ei pruugi normi laiendamine praktikas kaasa tuua tõhusamat rehabilitatsiooni.

Nagu ka eelnevalt antud tööst välja tuli, siis üheks suureks oportuuniteedi kohaldamise takistuseks on sõltuvuse tuvastamine ja selleks seatud kriteeriumid. Teatud Eesti piirkondades eeldavad kohtunikud, et isikul peab kriminaalmenetluse lõpetamise kohaldamiseks olema meditsiiniline diagnoos. Sellest tulenevalt võiks kaaluda KrMS § 203 lg 1¹ sõnastuse täpsustamist viisil, mis võimaldaks oportuuniteeti kohaldada lisaks diagnoositud sõltuvushäirega isikutele ka nende puhul, kelle aine tarvitamine on probleemne. Selline lähenemine aitaks vältida olukordi, kus rehabilitatsioonile suunamine jääb ära formaalse diagnoosi puudumise tõttu ning võimaldaks sekkuda varasemas etapis.

Üheks võimalikuks lähenemiseks uimastikuritegude arvu ja vangistuse kasutamise vähendamisel on ka dekriminaliseerimine, mis võib hõlmata näiteks narkootikumide omamise käsitlemist mittekriminaalse teona või karistussüsteemi vahendamist. Dekriminaliseerimise eesmärk ei ole uimastitarvitamise heakskiitmine, vaid õigussüsteemi ressursside suunamine raskemate kuritegude menetlemisele ning sõltuvusprobleemidega isikute käsitlemine pigem tervishoiu- kui karistusõigusliku probleemina. Samas on tegemist vastuolulise meetmega, mille pooldajad rõhutavad selle potentsiaali vähendada õigussüsteemi koormust ja musta turgu,

samas kui kriitikud viitavad võimalikele negatiivsetele mõjudele ühiskondlikele väärtustele ja ainete kättesaadavusele.¹²² Siiski ei ole dekriminaliseerimine käesoleva töö keskne lahendus, vaid pigem illustreerib laiemat poliitikavalikute spektrit.

Eesti kontekstis ei ole dekriminaliseerimise küsimus käesoleva töö keskne uurimisobjekt, kuid see näidab, et sõltuvusprobleemidega õigusrikkujatega tegelemisel on erinevad tasandid. Ühelt poolt saab muuta karistusõiguslikku regulatsiooni ja süütegude kvalifikatsiooni, teiselt poolt saab tugevdada olemasolevaid oportuuniteedipõhiseid lahendusi. Käesoleva töö seisukohalt on olulisem teine suund. Isegi juhul, kui karistusõiguslikud piirid muutuvad, peab riik tagama, et sõltuvusprobleemiga isiku suunamine rehabilitatsioonile oleks sisuline, kontrollitav ja järjepidev.

4.6. Järeldused ja ettepanekud Eesti süsteemi arendamiseks

Rahvusvaheliste praktikate võrdlus näitab, et sõltuvusprobleemidega õigusrikkujate edukas käsitlemine ei põhine ühel abinõul, vaid mitme omavahel seotud elemendi koostoimel. Nendeks elementideks on kiire ja usaldusväärne hindamine, selged osalemiskriteeriumid, tugev juhtumikorraldus, regulaarne kohtulik või kohtule sarnane ülevaatus, tihe koostöö ravi- ja sotsiaalteenustega ning järjepidev reageerimine nii edenemisele kui rikkumistele. Kanada, Uus-Meremaa ja Ühendkuningriigi mudelid erinevad küll institutsionaalse ülesehituse poolest, kuid nende ühine tunnus on see, et rehabilitatsioon ei ole jäetud üksikute asutuste eraldiseisvaks tegevuseks, vaid see on seotud menetlusliku kontrolli ja selge vastutuse jaotusega.

Eesti jaoks järeldub sellest, et peamine probleem ei seisne õigusliku aluse puudulikkuses. KrMS § 203 lg 1¹ ja sobivatel juhtudel ka KrMS § 202 annavad võimaluse suunata sõltuvusprobleemidega isikuid rehabilitatsioonile. Probleem seisneb pigem selles, et normi rakendamist toetavad praktilised eeldused ei ole piisavalt välja arendatud. Käesolevas töös tuvastatud kitsaskohad puudutavad eelkõige sõltuvuse tõendamise keerukust, piirkondlikult ebaühtlast praktikat, teenustele suunamise hajusust ning kohustuste täitmise kontrolli ebapiisavat järjepidevust.

¹²² Loffmann, M., Morten, F. Investigating Alternatives to Imprisonment. Within Council of Europe Member States. The Quaker Council for European Affairs 2010. Sine loco. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.drugsandalcohol.ie/15404/1/rprt-alternatives-en-jan-2010%5B1%5D.pdf> (28.04.2026)

Sellest tulenevalt ei oleks Eesti jaoks kõige mõistlikum lahendus ühe välismaise mudeli täielik ülevõtmine. Eraldi narkohtu loomine võib olla Eesti õigussüsteemi ja ressursside mahtu arvestades liiga koormav. Küll aga oleks võimalik üle võtta nende mudelite põhikomponendid, mis lahendavad Eestis juba tuvastatud praktilisi probleeme. Eelkõige puudutab see kiiret esmast hindamist, juhtumikorralduse tugevdamist, spetsialiseeritud menetlejate kasutamist ning regulaarset ülevaatust kohustuste täitmise üle.

Esimese ettepanekuna tuleks luua riigi rahastatud ja lühikese tähtajaga esmahindamise süsteem sõltuvusprobleemide tuvastamiseks kriminaalmenetluse varases staadiumis. Selline hindamine ei peaks sõltuma üksnes isiku enda võimalustest jõuda eriarsti juurde ega sellest, kas tal on juba varem diagnoositud sõltuvushäire. Esmahindamise eesmärk oleks anda prokurörile või kohtule piisavalt usaldusväärne alus otsustamiseks, kas isiku probleemne aine tarvitamine on seotud toimepandud õigusrikkumisega ning kas rehabilitatsioonile suunamine võiks olla põhjendatud. Tõenäoliselt oleks selle süsteemi parimaks rakendajaks Viljandi Haigla, kus juba praegu toimib riiklikult tunnustatud statsionaarne rehabilitatsiooniteenus uimastisõltuvusega täisealisele inimesele Viljandi või Sillamäe osakonnas ja ambulatoorne rehabilitatsiooniteenus ehk järelteenus Tallinnas, Narvas ja Jõhvis

Teiseks tuleks oportuuniteedimenetlusega seotud juhtumite puhul tugevdada juhtumikorraldust. See tähendaks, et isikule määratakse konkreetne koordinaator, kelle ülesanne on tagada ravile või rehabilitatsiooniteenusele jõudmine, jälgida kohustuste täitmist, vahendada infot prokuratuuri, kohtu ja teenusepakkujate vahel ning aidata lahendada takistusi, mis võivad menetluse ajal tekkida. Selline lahendus oleks realistlikum kui eraldi narkohtu loomine, kuid võimaldaks üle võtta rahvusvaheliste mudelite kõige olulisema toimetehhanismi ehk eri teenuste ja kontrollimehhanismide koondamise üheks tervikuks.

Kolmandaks tuleks kaaluda spetsialiseeritud menetlusmudeli loomist. See ei pea tähendama eraldi kohtu loomist, vaid võib seisneda selles, et sõltuvusprobleemidega seotud oportuuniteedimenetlusi lahendavad väljaõppe saanud prokurörid ja kohtunikud, kellel on parem arusaam sõltuvushäire olemusest, rehabilitatsioonivõimalustest ja riskihindamisest. Selline spetsialiseerumine aitaks vähendada piirkondlikke erinevusi ning suurendada otsuste põhjendatust ja etteaimatavust.

Neljandaks tuleks parandada kohustuste täitmise kontrolli. Praegune süsteem, mis tugineb sageli dokumentide esitamisele ja üksikutele järelepärimistele, ei pruugi olla piisav sõltuvusprobleemidega isikute puhul, kelle taastumisprotsess on ebaühtlane ja pikaajaline. Kontroll ei peaks seisnema üksnes rikkumiste tuvastamises, vaid ka isiku edenemise hindamises ja vajadusel kohustuste kohandamises. Rahvusvaheliste mudelite põhjal on oluline, et süsteem reageeriks nii positiivsele arengule kui ka tagasilangustele, mitte ainult lõplikule ebaõnnestumisele.

Viiendaks võiks täpsustada KrMS § 203 lg 1¹ kohaldamise eeldusi, et vähendada sõltuvuse tuvastamisega seotud ebaühtlust. Norm võiks selgemalt võimaldada sekkumist ka probleemse aine tarvitamise korral, kui see on seotud toimepandud süüteoga ja kui rehabilitatsioonimeede võib aidata vähendada edasiste õigusrikkumiste riski. See ei tähendaks, et oportuuniteeti tuleks kohaldada igal juhul, vaid annaks menetlejale paindlikuma ja realistlikuma aluse varajaseks sekkumiseks.

Kokkuvõttes näitab rahvusvaheline praktika, et sõltuvusprobleemidega õigusrikkujate puhul on rehabilitatsioonikeskne lähenemine tulemuslik üksnes siis, kui see on korralduslikult toetatud. Eesti õiguses on oportuuniteedipõhimõtte näol olemas sobiv alus, kuid selle potentsiaal ei realiseeru täielikult ilma toimiva hindamise, juhtumikorralduse, teenustele suunamise ja kontrollita. Seetõttu peaks Eesti süsteemi arendamise eesmärk olema mitte üksnes normide täiendamine, vaid sellise menetlusliku ja institutsionaalse raamistiku loomine, mis võimaldab oportuuniteedipõhimõttel toimida sisulise rehabilitatsioonivahendina.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli analüüsida oportuuniteedipõhimõtte rakendamist sõltuvusprobleemidega isikute suhtes Eesti kriminaalmenetluses, keskendudes eelkõige prokuratuuri otsustuspraktikale, seda mõjutavatele teguritele ning rehabilitatsiooniteenuste rollile ja toimivusele. Töö lähtekohaks oli arusaam, et sõltuvushäired ei ole pelgalt individuaalsed terviseprobleemid, vaid olulised kriminogeensed riskitegurid, mis mõjutavad otseselt kuritegeliku käitumise kujunemist, püsimist ja kordumist. Sellest tulenevalt käsitles töö keskset probleemi küsimusena, kas ja mil määral võimaldab kehtiv õiguslik regulatsioon ning selle praktiline rakendamine suunata sõltuvusprobleemidega isikuid karistamise asemel rehabilitatsioonile ning kas see lähenemine aitab sisuliselt vähendada kuritegevust.

Töö teoreetiline osa näitas, et sõltuvushäire kujunemine on mitmetasandiline ja dünaamiline protsess, mille aluseks on bioloogiliste, psühholoogiliste ja sotsiaalsete tegurite koostoime. Selline käsitus eeldab sõltuvuse mõistmist biopsühhosotsiaalse nähtusena, mille puhul ei saa kuritegelikku käitumist taandada üksnes indiviidi teadlikele valikutele. Korduval kokkupuutel psühhoaktiivsete ainetega kujunevad ajus neurobioloogilised muutused, mis mõjutavad otsustusvõimet, impulsside kontrolli ja motivatsioonisüsteemi. Selle tulemusena muutub aine hankimine ja tarvitamine domineerivaks käitumismustriks, mis võib jätkuda ka olukorras, kus isik teadvustab selle negatiivseid tagajärgi. Sellest järeldub, et sõltuvusprobleemidega isikute puhul ei pruugi klassikaline heidutuspõhine karistusmudel saavutada soovitud preventiivset mõju, kuna see ei arvesta sõltuvuse olemuslike mehhanismidega.

Kriminoloogiline analüüs kinnitas, et sõltuvusprobleemid on üks olulisemaid kuritegevust soodustavaid riskitegureid. Sõltuvusprobleemidega isikute kuritegevus on sageli korduv, mitmetahuline ning seotud vajadusega tagada aine kättesaadavus või toime tulla sõltuvusest tulenevate psühholoogiliste ja sotsiaalsete pingetega. Selline käitumine ei piirdu ühe konkreetse süüteoliigiga, vaid hõlmab erinevaid õigusrikkumisi, millest märkimisväärne osa on varavastased süüteod. Eesti kontekstis väljendub see kõrges retsidiivsuse määras, mis viitab sellele, et olemasolevad reageerimisviisid ei ole piisavad kuritegevuse kordumise ennetamiseks. Samal ajal näitas analüüs, et rehabilitatsioonikesksed sekkumised, mis tegelevad sõltuvuse kui kuritegeliku käitumise aluspõhjusega, võivad aidata vähendada korduvkuritegevust ning toetada isiku püsivamat taasühiskonnastamist.

Eesti olukorra analüüs tõi esile selge vastuolu sõltuvusprobleemi ulatuse ja ravisüsteemi tegeliku toimimise vahel. Kuigi märkimisväärne osa elanikkonnast on elu jooksul narkootikume tarvitanud, on sõltuvusravile jõudvate isikute arv suhteliselt väike ning ravi ei ole sageli järjepidev. Lisaks näitavad andmed, et suur osa ravil viibivatest isikutest on varasemalt juba ravi saanud, mis viitab probleemidele ravi tõhususes ja kestlikkuses. Selline olukord suurendab tõenäosust, et sõltuvusprobleemidega isikud satuvad kriminaalõigussüsteemi ning jäävad sinna korduvate õigusrikkumiste kaudu. Seega ei ole tegemist üksnes individuaalse probleemiga, vaid süsteemse väljakutsega, mis puudutab nii tervishoiu-, sotsiaal- kui ka õigussüsteemi toimimist ja nendevahelist koostööd.

Karistusõigusliku ja mittekaristusliku lähenemise võrdlusest ilmnes, et traditsiooniline repressiivne mudel, mis tugineb peamiselt karistusele kui reageerimisviisile, ei ole piisav sõltuvusprobleemidega isikute puhul. Vangistus võib küll ajutiselt takistada uute kuritegude toimepanemist, kuid ei kõrvalda nende algpõhjuseid ning võib teatud juhtudel isegi süvendada kriminogeenseid tegureid. Vangistusega kaasnevad sotsiaalsed ja majanduslikud kõrvalmõjud, nagu töö- ja elukoha kaotus, sotsiaalsete sidemete nõrgenemine ning raskused taasühiskonnastumisel, võivad suurendada tagasilanguse riski. Samuti võib vangistus mõjuda kriminogeenselt, süvendades isiku seotust kuritegeliku keskkonnaga. Sellest tulenevalt on kaasaegses kriminaalpoliitikas toimunud selge nihe rehabilitatsioonikesksete ja mittekaristuslike meetmete suunas, mille eesmärk on tegeleda kuritegeliku käitumise põhjustega ning toetada isiku taastumist.

Alternatiivsed meetmed, sealhulgas kogukondlikud karistused ja rehabilitatsiooniprogrammid, võimaldavad paindlikumat ja individuaalsemat lähenemist, mis arvestab isiku vajadusi ning loob paremad eeldused tema taasühiskonnastamiseks. Samuti vähendavad need meetmed vangistusega kaasnevaid negatiivseid kõrvalmõjusid ning võivad aidata vähendada korduvkuritegevust. Taastava õiguse põhimõtted, mis keskenduvad vastutuse võtmisele, kahju heastamisele ja suhete taastamisele, toetavad sellist lähenemist ning pakuvad täiendavat raamistikku sõltuvusprobleemidega isikute käsitlemiseks.

Oportuunitedipõhimõtte analüüs näitas, et Eesti õigus loob selge võimaluse suunata sõltuvusprobleemidega isikuid rehabilitatsioonile juba kriminaalmenetluse varases staadiumis. Selline lähenemine võimaldab nihutada rõhuasetuse karistamiselt probleemide sisulisele lahendamisele ning ennetada edasist kuritegevust. Samas ilmnes, et oportuunitedipõhimõtte

rakendamine ei ole pelgalt normatiivne küsimus, vaid sõltub suurel määral praktilistest kaalutlustest, sealhulgas otsustajate hinnangutest ja süsteemi toimivusest.

Empiirilise analüüsi põhjal selgus, et prokuröride otsustuspraktikat mõjutavad mitmed tegurid, sealhulgas isiku motivatsioon ravile suundumiseks, kuriteo iseloom ja raskus, varasem käitumine ning rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus. See viitab sellele, et oportuuniteedipõhimõtte kohaldamine eeldab kaalutusõiguse aktiivset kasutamist ning individuaalset lähenemist. Samas ilmnes, et praktikas võivad otsuseid piirata erinevad takistused, nagu ebapiisav info isiku tegeliku olukorra kohta või kahtlused rehabilitatsiooniprogrammide tõhususe osas. Seetõttu ei saa oportuuniteedipõhimõtte rakendamist käsitleda üksnes õigusnormi kohaldamisena, vaid see on tihedalt seotud ka praktiliste ja institutsionaalsete tingimustega.

Rehabilitatsiooniteenuste analüüs tõi esile, et nende roll oportuuniteedipõhimõtte rakendamisel on keskne ja määrav. Teenuste olemasolu, kättesaadavus ja kvaliteet mõjutavad otseselt seda, kas ja kuidas on võimalik isikuid rehabilitatsioonile suunata. Eesti kontekstis ilmnes, et rehabilitatsioonisüsteemi killustatus, ebapiisav koordineeritus ning regionaalsed erinevused teenuste kättesaadavuses võivad takistada nii oportuuniteedipõhimõtte kohaldamist kui ka selle sisulise eesmärgi saavutamist. Seega ei ole rehabilitatsiooniteenused pelgalt toetav element, vaid oluline eeltingimus selleks, et oportuuniteedipõhimõtte saaks toimida tõhusa alternatiivina karistuslikule reageerimisele.

Rahvusvahelise praktika analüüs kinnitas, et rehabilitatsioonikesksed lahendused võivad olla tõhusad sõltuvusprobleemidega õigusrikkujate käsitlemisel. Erinevates riikides rakendatavad mudelid, nagu narkokohtud ja muud alternatiivsed menetluslahendused, põhinevad varajasel sekkumisel, järjepideval toetusel ning institutsioonidevahelisel koostööl. Sellest järeldub, et edukas lähenemine eeldab mitte üksnes sobivat õiguslikku raamistikku, vaid ka toimivat süsteemi, mis võimaldab isikule pakkuda järjepidevat ja vajadustele vastavat tuge.

Kokkuvõtvalt näitab käesolev töö, et oportuuniteedipõhimõtte kujutab endast olulist ja potentsiaalselt tõhusat vahendit sõltuvusprobleemidega isikute suunamisel rehabilitatsioonile ning kuritegevuse ennetamisel. Samas ei sõltu selle meetme efektiivsus üksnes õiguslikust regulatsioonist, vaid ka selle praktilisest rakendamisest ning rehabilitatsioonisüsteemi toimivusest. Töö keskne järeldus on, et kuigi oportuuniteedipõhimõtte pakub teoreetiliselt sobiva

lahenduse sõltuvusprobleemidega isikute käsitlemiseks, esineb selle rakendamisel praktikas mitmeid piiranguid, mis takistavad selle potentsiaali täielikku realiseerimist.

Sellest tulenevalt viitavad töö tulemused vajadusele käsitleda oportuuniteedipõhimõtet laiemas süsteemses kontekstis, kus õigussüsteemi, tervishoiu ja sotsiaalvaldkonna toimimine on omavahel tihedalt seotud. Ainult sellisel juhul on võimalik tagada, et oportuuniteedipõhimõtte kaudu suunatud sekkumised ei jää formaalseks, vaid toovad kaasa sisulise muutuse nii isiku käitumises kui ka kuritegevuse tasemes.

Eeltoodust tulenevalt ilmneb, et sõltuvusprobleemidega isikute käsitlemine kriminaalõiguses eeldab selget paradigmanihket pelgalt karistuslikult reageerimiselt integreeritud ja probleemikesksele lähenemisele. Käesoleva töö analüüs kinnitab, et sõltuvushäiretega seotud kuritegevus ei ole käsitletav üksnes õigusrikkumisena kitsas tähenduses, vaid kujutab endast laiemat sotsiaalset ja tervishoiulist probleemi, mille lahendamine eeldab erinevate süsteemide koostööd. Sellest tulenevalt ei saa ka oportuuniteedipõhimõtte rakendamist hinnata isoleeritult, vaid seda tuleb käsitleda osana laiemast kriminaalpoliitilisest ja sotsiaalsest raamistikust.

Töö tulemused viitavad sellele, et oportuuniteedipõhimõtte tegelik potentsiaal sõltub eelkõige sellest, kui tõrj on võimalik tagada sisuline, mitte formaalne rehabilitatsioonile suunamine. See tähendab, et kriminaalmenetluse lõpetamine tingimusel, et isik suunatakse ravile, ei saa olla eesmärk omaette, vaid peab olema seotud reaalse võimalusega saada kvaliteetset ja järjepidevat abi. Vastasel juhul on oht, et oportuuniteedipõhimõtte taandub üksnes menetluslikuks lihtsustuseks, mis ei too kaasa sisulist muutust ei isiku käitumises ega kuritegevuse tasemes.

Samuti tõi töö esile, et prokuröride otsustuspraktika kujuneb keerulises tasakaalus erinevate eesmärkide vahel. Ühelt poolt tuleb tagada õigusemõistmise efektiivsus ja avalik huvi kuritegevuse vastu võitlemisel, teiselt poolt arvestada isiku individuaalseid eripärasid ning võimalusi tema käitumise muutmiseks. Selline tasakaalustamine eeldab mitte ainult õiguslikke teadmisi, vaid ka arusaamist sõltuvushäirete olemusest ning rehabilitatsioonivõimalustest. Seetõttu võib järeldada, et oportuuniteedipõhimõtte tõhus rakendamine eeldab lisaks õiguslikule raamistikule ka piisavat institutsionaalset pädevust ja teadlikkust.

Käesoleva töö põhjal võib järeldada, et kuigi Eesti õigussüsteem on loonud olulised eeldused mittekariistuslike meetmete rakendamiseks, ei ole nende meetmete praktiline toimimine veel täielikult kooskõlas nende eesmärkidega. Eelkõige vajab arendamist rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus ja koordineeritus ning erinevate süsteemide vaheline koostöö. Samuti on oluline tagada, et oportuunitedipõhimõtte rakendamine oleks järjepidev ning põhineks selgetel ja läbipaistvatel kriteeriumidel.

Lõppjäreldusena võib tõdeda, et oportuunitedipõhimõtte omab märkimisväärset potentsiaali kujuneda keskseks vahendiks sõltuvusprobleemidega isikute käsitlemisel kriminaalõiguses, kuid selle potentsiaali realiseerimine eeldab süsteemset lähenemist, mis ühendab õigussüsteemi, tervishoiu ja sotsiaalvaldkonna. Ainult sellise integreeritud lähenemise kaudu on võimalik saavutada püsivaid muutusi, mis väljenduvad nii sõltuvusprobleemide vähenemises kui ka kuritegevuse languses.

ABSTRACT

OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FACED BY THE PROSECUTOR'S OFFICE IN APPLYING THE PRINCIPLE OF OPPORTUNITY TO INDIVIDUALS WITH DRUG ADDICTION AND IN REFERRING THEM TO VOLUNTARY REHABILITATION SERVICES

This master's thesis examines the opportunities and challenges faced by the Prosecutor's Office in applying the principle of opportunity to individuals with drug addiction and in referring them to rehabilitation services within the framework of Estonian criminal procedure. The study proceeds from the premise that the use of psychoactive substances and the resulting addiction disorders constitute a significant concern for both public health and criminal policy, as they are closely associated with recidivism and repeated involvement in criminal proceedings. At the same time, both internationally and at the national level, there has been a growing emphasis on shifting from purely punitive responses towards more rehabilitation-oriented approaches, which aim to address the underlying causes of criminal behaviour rather than merely its consequences.

In Estonian law, this development is reflected, *inter alia*, in the principle of opportunity, which permits, in certain circumstances, the termination of criminal proceedings and the referral of individuals with substance use disorders to rehabilitation. The underlying rationale of this principle is to provide a more flexible and proportionate response to criminal behaviour, particularly in cases where traditional punishment may not effectively reduce the risk of reoffending. However, despite the existence of this legal framework, it remains unclear to what extent, and on what grounds, this option is applied in practice, as well as which factors influence its implementation. Furthermore, it is uncertain whether the existing system of rehabilitation services is capable of supporting the substantive objectives of this measure.

The aim of the study is to clarify the practice and decision-making logic of the Prosecutor's Office in applying the principle of opportunity to individuals with addiction problems, to identify the principal challenges in its implementation and to assess the role of rehabilitation services in ensuring the effectiveness of this measure. The central research question concerns how prosecutors in Estonia apply the principle of opportunity and which factors influence their decision-making. In addition, the study analyses the possibilities afforded by the current legal

framework and the extent to which the existing system of rehabilitation services supports the practical and substantive functioning of the measure.

Methodologically, the study adopts a combined qualitative approach, integrating doctrinal legal analysis with empirical research. The doctrinal analysis examines the legal framework governing the principle of opportunity, its objectives and the conditions for its application, with particular attention to its use in cases involving individuals with substance use disorders. The empirical component is based on semi-structured interviews with prosecutors and on an analysis of applications for the termination of criminal proceedings. This methodological combination makes it possible to compare the normative expectations of the legal framework with its actual implementation in practice and to identify discrepancies between the two.

The findings of the study demonstrate that the application of the principle of opportunity depends to a considerable extent on prosecutorial discretion and on the assessment of the specific circumstances of each case. In practice, decision-making is influenced by a range of interrelated factors, including the seriousness and nature of the offence, the individual's prior conduct and criminal history, the existence and severity of substance use problems and the individual's motivation to participate in rehabilitation. These factors are not assessed in isolation, but rather as part of a broader evaluative process in which prosecutors must balance the interests of criminal justice, public safety and the individual's prospects for rehabilitation.

At the same time, the study reveals that the application of the principle of opportunity is not uniform across Estonia. Regional differences can be observed, indicating that the practical use of the measure is influenced not only by legal considerations but also by local practices, institutional culture and the availability of support mechanisms. This lack of uniformity raises concerns regarding equal treatment and legal certainty, as similar cases may be resolved differently depending on the region.

A further significant challenge arises from the identification and proof of addiction. Addiction is a complex and multifaceted condition that is not always readily identifiable within the framework of criminal proceedings. In many cases, the assessment of addiction relies on limited or indirect information, which may not provide a sufficiently reliable basis for decision-making. This creates uncertainty for prosecutors and may lead to more cautious or restrictive use of the principle of opportunity.

In addition, practical difficulties arise in monitoring compliance with the conditions imposed on individuals whose proceedings have been terminated. Where individuals fail to fulfil their obligations, the reopening of proceedings may be necessary, which can undermine the efficiency and perceived credibility of the measure. These challenges highlight the importance of effective follow-up mechanisms and institutional coordination.

The analysis further demonstrates that the functioning of the rehabilitation services system is directly linked to the practical application of the principle of opportunity. The fragmentation and insufficient integration of rehabilitation services may result in a lack of continuity and coherence in the referral of individuals to rehabilitation. In practice, this may lead to situations in which individuals do not receive consistent or adequate support throughout the rehabilitation process. In the absence of a functioning and coordinated system, the application of the principle of opportunity becomes problematic, as there is no effective mechanism for achieving the objectives laid down in law.

The findings of the study also indicate that the effectiveness of the principle of opportunity is closely linked to the broader functioning of the criminal justice system and its interaction with other institutional frameworks. In particular, the ability to implement rehabilitation-oriented measures depends on the existence of clear procedures, sufficient resources and well-defined responsibilities among the involved institutions. Where these elements are lacking, the practical application of the principle may become inconsistent and less effective.

Moreover, the study highlights that the successful application of the principle of opportunity requires not only formal legal provisions but also a shared understanding among practitioners regarding its purpose and potential benefits. Differences in interpretation and approach may lead to variations in practice, which in turn affect the predictability and coherence of decision-making. This underlines the importance of developing clearer guidelines and strengthening professional training in order to support more consistent application.

In addition, the study suggests that a more systematic approach to evaluating the outcomes of applied measures would be beneficial. Currently, limited information is available regarding the long-term effectiveness of referring individuals to rehabilitation within the framework of criminal proceedings. Improved data collection and analysis could provide valuable insights

into the impact of such measures on recidivism and social reintegration, thereby supporting evidence-based policy development.

The study concludes that the principle of opportunity constitutes an important instrument for directing individuals with addiction problems towards rehabilitation and for shifting the focus of criminal policy from punishment towards rehabilitation. However, its full potential is not realised in practice, due to both legal and institutional constraints.

On the basis of the findings, the thesis advances a number of proposals for the development of the Estonian system. These include improving the integration of rehabilitation services, strengthening cooperation between the criminal justice, healthcare and social welfare systems, developing early assessment mechanisms for the identification of addiction problems and promoting a case-based approach that takes into account the individual needs and risks of each person. The implementation of these measures would contribute to a more consistent and effective application of the principle of opportunity.

In conclusion, the study demonstrates that a rehabilitation-oriented approach to dealing with offenders with substance use disorders is justified and promising, but its effective implementation requires further development of both legal and institutional frameworks, as well as the elimination of identified systemic shortcomings.

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud kirjandus

1. Bonta, J., Andrews, D. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation. Kanada, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/310747116_Risk-Need-Responsivity_Model_for_Offender_Assessment_and_Rehabilitation (19.03.2026)
2. Ducci, F., Goldman, D. The Genetic Basis of Addictive Disorders. USA, 2012. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3506170/> (10.02.2026)
3. Eesti Haigekassa. Kliinilise auditi „Taastusravi- ja rehabilitatsioonisüsteemi korraldus“ aruanne. Eesti, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://tervisekassa.ee/partnerile/tervishoiuteenuste-kvaliteet/kliinilised-auditid#tab-auditid-2020-2021> (18.03.2026)
4. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Alternatives to punishment for drug-using offenders. Lissabon, 2015. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.euda.europa.eu/publications/emcdda-papers/alternatives-to-punishment_en (31.03.2026)
5. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Drugs and crime - a complex relationship. Lissabon, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.euda.europa.eu/html.cfm/index36331EN.html_en (06.04.2026)
6. Justiits- ja Digiministeerium. Alternatiivkaristused. Tallinn, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justdigi.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/alternatiivkaristused> (16.02.2026)
7. Justiits- ja Digiministeerium. Avalik kiri: Eesti turvalisus pole kunagi müügiks – paneme vanglafaktid paika. Tallinn, 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justdigi.ee/uudised/avalik-kiri-eesti-turvalisus-pole-kunagi-muugiks-paneme-vanglafaktid-paika> (16.02.2026)
8. Kallaste, K., Vaher, M. Tugiisik narkootikume tarvitavatele inimestele ehk programm SÜTIK. Ülevaade programmi rakendamisest 2018-2022. Tallinn: Tervise Arengu Instituut 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: https://tai.ee/sites/default/files/2022-12/SYTIK_ylevaade.2022_0.pdf (07.04.2026)

9. Klaus, K. Taastavast õigusest praktikult praktikule. *Sine loco*: Sotsiaaltöö 4/2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.tai.ee/et/sotsiaalto/taastavast-oigusest-praktikult-praktikutele> (29.03.2026)
10. Lipsey, M.W., Landenberger, N.A., Wilson, S.J. Effects of Cognitive-Behavioural Programs for Criminal Offenders. Campbell Systematic Reviews. *Sine loco*, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.4073/csr.2007.6> (05.03.2026)
11. Loffmann, M., Morten, F. Investigating Alternatives to Imprisonment. Within Council of Europe Member States. The Quaker Council for European Affairs 2010. *Sine loco*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.drugsandalcohol.ie/15404/1/rprt-alternatives-en-jan-2010%5B1%5D.pdf> (28.04.2026)
12. Lõhmus, L., Purre, M., Tarto, L., Kalda, L., Uudelt, L., Pedjasaar, M., Haan, E. Uimasteid tarvitavatele inimestele suunatud teenuste toimimise ja teenustevahelise koostöö korraldus Eestis ja välisriikides: LÕPPARUANNE. Eesti: Tervise Arengu Instituut 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.tai.ee/sites/default/files/2025-09/uimasteid_tarvitavate_inimeste_teenuste_uuringu_aruanne_0.pdf (29.03.2026)
13. Ministry of Justice of UK, Raab, D. New Problem-Solving Courts to combat drug and alcohol-fuelled crime. Ühendkuningriigid, 2022. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.gov.uk/government/news/new-problem-solving-courts-to-combat-drug-and-alcohol-fuelled-crime> (14.04.2026)
14. Ministry of Justice of NZ. Alcohol and Other Drug Treatment Court. Uus-Meremaa, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.justice.govt.nz/courts/criminal/specialist-courts/alcohol-and-other-drug-treatment-court/> (14.04.2026)
15. Najim, H. Alternatives to Imprisonment - Decade of Action. International Society of Substance Use Professionals. USA, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.issup.net/knowledge-share/resources/2024-05/alternatives-imprisonment-decade-action> (01.04.2026)
16. National Institute on Drug Abuse, National Institutes of Health, U.S. Department of Health and Human Services. Drugs, Brains, and Behaviour: The Science of Addiction. USA, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://irp.nida.nih.gov/wp-content/uploads/2019/12/NIDA_DrugsBrainsAddiction_2018.pdf (01.04.2026)
17. Office of the High Commissioner for Human Rights. Human Rights Challenges in Addressing and Countering All Aspects of the World Drug Problem. USA, 2023.

- <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/sessions-regular/session56/A-HRC-54-53-summary.pdf> (28.04.2026)
18. Pérez, E., Ruiz, S. Substance abuse as a risk factor for criminal behavior: a systematic review. *Acción Psicológica*. Hispaania, 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: https://scielo.isciii.es/pdf/acp/v14n2/en_1578-908X-acp-14-02-33.pdf (02.04.2026)
19. Prokuratuur. Prokuratuuri aastaraamat 2025. Tallinn, 2026. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2025/kriminaalmenetluse-statistika> (27.04.2026)
20. Public Prosecution Service of Canada. Drug Treatment Courts. Kanada, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.ppsc-sppc.gc.ca/eng/pub/fpsd-sfpg/fps-sfp/tpd/p6/ch01.html> (14.04.2026)
21. Public Prosecution Service of Canada. Drug Treatment Court – Application Form. Kanada, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.camh.ca/-/media/files/dtc/drug-treatment-court-application-form-pdf.pdf> (28.04.2026)
22. Radas Health. Restorative Justice and Healing: How Community Support Can Transform Recovery. USA, 2023. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.radashealth.org/restorative-justice-and-healing-how-community-support-can-transform-recovery/> (29.03.2026)
23. Rosenberg, M. B. Nonviolent communication. A language of life. USA, 2003. Arvutivõrgus kättesaadav: https://ccpgc.usmf.md/sites/default/files/inline-files/Nonviolent%20Communication_%20A%20Language%20of%20Life_%20Life-Changing%20Tools%20for%20Healthy%20Relationships%20%28%20PDFDrive%20%29.pdf (16.04.2026)
24. Siseministerium. Eesti uimastitarvitamise vähendamise poliitika valge raamat 2014-2018: lõpphindamise raport. Tallinn, 2019. Arvutivõrgus kättesaadav: [https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20\(1%C3%B5pphindamise%20raport\).pdf](https://www.siseministerium.ee/sites/default/files/documents/2021-02/Eesti%20uimastitarvitamise%20v%C3%A4hendamise%20poliitika%20valge%20raamat%202014-2018%20(1%C3%B5pphindamise%20raport).pdf) (10.04.2026)
25. Sotsiaalkindlustusamet. November on pühendatud taastavale õigusele. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/uudised/november-puhendatud-taastavale-oigusele> (16.02.2026)
26. Sung, H-E. Differential Impact of Deterrence vs. Rehabilitation as Drug Interventions on Recidivism After 36 Months. *Journal of Offender Rehabilitation*. USA, 2003.

- Arvutivõrgus kättesaadav:
https://www.researchgate.net/publication/233451307_Differential_Impact_of_Deterrence_vs_Rehabilitation_as_Drug_Interventions_on_Recidivism_After_36_Months
 (13.03.2026)
27. Tamm, G., Talu, A., Markina, A., Villenthal, A., Espenberg, S., Tourunen, J. & Varblane, U. Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis. Tartu, 2016: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus. EV Justiitsministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-08/narkosoltlastest_oigusrikkujad_l6pparuanne.pdf (23.03.2026)
28. Tavares, J. P. Therapeutic Justice and Problem-Solving Courts: A Critical and Comparative Analysis. Beijing Law Review. Brasiilia, 2024. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/387176291_Therapeutic_Justice_and_Problem-Solving_Courts_A_Critical_and_Comparative_Analysis (08.04.2026)
29. Tervise Arengu Instituut. Narkootikumide tarvitamise olukord Eestis 2024: Kokkuvõte. Tallinn, 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://tai.ee/sites/default/files/2025-07/uimastitarvitamise_olukord_2024.pdf (20.03.2026)
30. Tervise Arengu Instituut. RHK ehk rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon. Tallinn, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.tai.ee/et/instituudist/meditsiiniterminoloogia-kompetentsikeskus/who-klassifikaatorid-rfk-ja-rhk/rhk-ehk> (30.03.2026)
31. Tervise Arengu Instituut. Narkomaaniaravi statistika: Kalendriaasta esmased narkomaaniaravi juhud maakonna, soo ja vanuserühma järgi. Eesti, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas__02Haigestumus__06Narkomaaniaravi/NR001.px/table/tableViewLayout2/ (16.02.2026)
32. Tervise Arengu Instituut. Narkomaaniaravi statistika: Kalendriaasta esmased narkomaaniaravi juhud ravistaatuse, soo ja vanuserühma järgi. Eesti, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas__02Haigestumus__06Narkomaaniaravi/NR002.px/table/tableViewLayout2/ (16.02.2026)
33. Tervise Arengu Instituut. Narkomaaniaravi statistika: Kalendriaasta esmased narkomaaniaravi juhud põhinarkootikumi, soo ja vanuserühma järgi. Eesti, *sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav:

- https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas_02Haigestumus_06Narko_maaniaravi/NR003.px/table/tableViewLayout2/ (16.02.2026)
34. Uusküla, A., Talu, A., Vorobjov, S., Salekešin, M., Rannap, J., Lemsalu, L., Jarlais, D. D. The fentanyl epidemic in Estonia: factors in its evolution and opportunities for a comprehensive public health response, a scoping review. *International Journal of Drug Policy*. *Sine loco*, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0955395920300980?via%3Dihub> (31.03.2026)
35. United Nations Office on Drugs and Crime. Alternative measures to conviction or punishment in drug-related cases: Policy note. *Sine loco*, 2025. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.unodc.org/documents/dlssb/Drugpolicynotes/UNODC_policy_note_alternative_measures_to_conviction_or_punishment_in_drug-related_cases_2025_1_1.pdf (20.02.2026)
36. United Nations Office on Drugs and Crime. Handbook of basic principles and promising practices on Alternatives to Imprisonment: Criminal Justice Handbook Series. New York, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_of_Basic_Principles_and_Promising_Practices_on_Alternatives_to_Imprisonment.pdf (20.02.2026)
37. Volkow, N. D. Addiction should be treated, not penalized. *Neuropsychopharmacology*. USA, 2021. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8369862/> (27.04.2026)
38. World Health Organization; United Nations Office on Drugs and Crime. International standards for the treatment of drug use disorders: revised edition incorporating results of field-testing. Geneva, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/82b4508a-c1ad-4561-9a4c-de29e43a70f9/content> (20.02.2026)
39. World Health Organization, United Nations Office on Drugs and Crime. Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. *Sine loco*, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/substance-use/unodc-who-alternatives-to-conviction-or-punishment-2018.pdf?sfvrsn=430fc82d_2&download=true (20.02.2026)

Kasutatud normatiivaktid ja õigusdokumendid

40. Karistusseadustik - RT I 2001, 61, 364...RT I, 22.12.2025, 2.
41. Kriminaalmenetluse seadustik - RT I 2003, 27, 166... RT I, 22.12.2025, 3.
42. Tervise Arengu Instituudi põhimäärus - RT I, 16.02.2024, 7.
43. Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu (658 SE II) seletuskiri. Tallinn, 2019.
Arvutivõrgus kättesaadav:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5c71bee4-7ea2-488a-840a-9efe8447111e/> (07.03.2026)
44. Karistusseadustiku muutmise seaduse väljatöötamiskavatsus. Tallinn, 2026.
Arvutivõrgus kättesaadav:
<https://cms.advokatuur.ee/app/uploads/2026/01/Karistusseadustiku-muutmise-seaduse-valjat.-1.pdf> (07.03.2026)
45. Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Seletuskiri. Tallinn, 2020. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seletuskiri-kriminaalpoliitika-pohialused-aastani-2030> (07.03.2026)
46. Riigi Teataja. Kohtulahendite otsing. Eesti. *Sine anno*. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/otsingutulemus.html?aktiivneTab=KOIK&sort=LahendiKuulutamiseAeg&asc=false&kohtuasjaNumber=&lahendiKpvAlgu=&lahendiKpvLopp=&menetluseKpvAlgu=&menetluseKpvLopp=&kohus=&kohtunik=&annotatsiooniSisu=&menetluseLiik=&lahendiLiik=&lahendiTekst=KrMS%20%C2%A7%20203%20lg%2011> (09.03.2026)

Muud allikad

47. Autori intervjuud Põhja Ringkonnaprokuratuuri ja Lõuna Ringkonnaprokuratuuri prokuröridega.
48. Prokuratuuri juhise „Isikute kohtlemise ja ühtse karistuspraktika põhimõtetes narkokuritegudes“.
49. Põhja Ringkonnaprokuratuuri taotlused kohtule kriminaalmenetluse lõpetamiseks KrMS § 203 lg 1¹ alusel perioodil 01.01.2023 kuni 31.12.2024.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rebecca Kristelli Sitska ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Prokuratuuri võimalused ja väljakutsed narkosõltlaste suhtes oportuuniteedi ,
rakendamisel ja vabatahtlikule rehabilitatsiooniteenusele suunamisel
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja(d) on Anna Markina ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli
digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu
Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commonsi
litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida,
levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost
ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Rebecca Kristelli Sitska

29.04.2026